M. TULLI CICERONIS

IN L. CATILINAM

ORATIONES QUATTUOR

SCHOLARUM IN USUM

[illegible]

ALOISIUS KORNITZER

VINDOBONAE.
[illegible]
[illegible]

Gerold'sche

Classiker-Ausgaben

Caesaris Commentarii de bello gallico. Recogn. Em. Hoffmann. K 60 h

— — ndrino, Bogen. K 60 h

Cice itzer. 70 h

— — Index 60 h

— — x nom. 60 h

— — rege Bogen. 90 h

— — r. Mit 70 h

— — x nom. K 20 h

— — . Kor- 90 h

— — Kor- 90 h

— — r. Mit 60 h

— — a. Ed. 80 h

— — **in M. Antonium oratio Philippica secunda.** Ed. Al. Kornitzer. Mit Index nom. 4³/₄ Bogen. kart. 70 h

— — **Oratio pro P. Sestio.** Ed. Al. Kornitzer. Mit Index nom. 8¹/₂ Bogen. kart. 90 h

— — **pro L. Murena oratio.** Ed. Al. Kornitzer. Mit Index nom. 5³/₈ Bogen. kart. 80 h

Demosthenis orationes selectae. Ed. Franciscus Slameczka. Accedunt ex orationibus XVIII et XIX Excerpta. Adiecta est tabula. Cum indice nominum. 9 Bogen. kart. 90 h

M. TULLI CICERONIS

ORATIONES SELECTAE.

SCHOLARUM IN USUM

EDIDIT

ALOISIUS KORNITZER.

IN L. CATILINAM ORATIONES IV.

VINDOBONAE.
SUMPTIBUS CAROLI GEROLD FILII.
MCMVI.

M. TULLI CICERONIS

IN L. CATILINAM

ORATIONES QUATTUOR

SCHOLARUM IN USUM

SEXTUM EDIDIT

ALOISIUS KORNITZER.

VINDOBONAE.
SUMPTIBUS CAROLI GEROLD FILII.
MCMVI.

TYPIS CAROLI GEROLD FILII.

PRAEFATIO.

In fronte huius editionis nomen Linkeri, qui priorem harum orationum editionem apud C. Geroldi filium a. 1873 curaverat, omisi, quod non iniuria me fecisse arbitror, quoniam ex illius editione nihil omnino in meum me usum convertisse vere mihi licet adfirmare. Neque enim easdem, quae Linkero placuerant, cum aliis in rebus, tum in textu ipso, quem vocant, recensendo rationes secutus sum; veluti, unum ut adferam, Linker plus XC locis in his quattuor orationibus aut singula vocabula aut totas sententias uncis incluserat, quod a ratione huiusce modi editionis, quae discipulorum manibus traditur, prorsus alienum mihi videtur. Itaque equidem, quae ferenda omnino non videbantur, ea eicienda statui. Textui constituendo editionem C. F. W. Muelleri, ut par fuit, pro fundamento subieci, a quo cum aliis locis, qui infra enumerantur, tum passim discessi in orthographia. Mueller enim ad codicum optimorum auctoritatem usque eo se applicavit, ut haud raro idem vocabulum aliis locis aliter scribendum esse sibi persuaserit. Quod in editione scholarum usui accommodata certe ferri non potest.

huiusce modi constructionis: *purgare se alicui* ab *aliqua re* nullum legi exemplum, immo has tantum modo illius verbi inveniri constructiones: *non purgat* Sulla 38, de *luxuria purgavit* Rosc. 39, *Sullam virtus purgavit* ib. 127, *crimen purgare* Cluent. 3, *purgastis inimicos meos* Planc. 71, *purga urbem* Cat. I, 10, *si parum vobis essem purgatus* Phil. XIV, 77, praeterea in epistulis: *Brutus purgat Caesarem* de *interitu Marcelli,* ad Att. XIII, 10. 3, *quod te mihi* de *Sempronio purgas* ad Fam. XII, 25. 3. Itaque equidem, cum passim in libris manuscriptis errores nati sint ex litteris *pr*, a quibus vocabulum aliquod incipit, prave, intellectis, veluti P. R. scriptum invenitur pro 'praesidio', vel pro 'praetor' sim., cf. uberrimam huiusce modi exemplorum enumerationem apud Muellerum (adn. crit. ad part. II. vol. II. p. XLI sq.), hoc etiam loco illud 'populo Romano', quod exstat in cod. *a*, falsum puto. Excidisse autem mihi videtur verbum prohibendi: prohibebo *atq. obt.* Iam unde natum sit illud '*pop. Rom.*', apparet; altera autem vocabuli pars verbi quod sequitur exitu hausta est; simillimum exemplum est Caes. b. civ. I, 23. *hos omnes productos a contumeliis militum conviciisque prohibet*; cf. de imp. Cn. Pomp. §. 18. *magnum numerum eorum civium calamitate prohibere.* Caes. b. Gall. V, 21. 1, VI, 23. 9. — §. 12. *praebeo,* M. in adn. crit. *praebebo* verius putat· Sed mihi quidem illud vel invitis codicibus optimis cum plerisque recc. edd. recipiendum videtur. Nam inde a verbis, *videor enim mihi videri* §. 11 id haud dubie agit Cicero, ut exponat, cur in hac causa vehementior sit (cf. *quod in h. c. vehementior sum* (§. 11), non cur postea vehementior sit futurus. Severum autem vehementemque nunc iam se praebet eo, quod Silani sententiam potiorem sibi videri haud sane tecte ille quidem significat. §. 18. *voluntate voce*, M. *vol.*, *studio*, *virtute*, *voce.*

DE CICERONIS VITA ET SCRIPTIS.

I. M. Tullius Cĭcero a. d. III. Non. Ian. anni a. Chr. n. 106 natus est Arpīni, in oppido Volscorum, loco equestri; familia honesta illa quidem fuit, sed plebeia, maiorum nemo curulem assecutus erat dignitatem. Pater Romam demigravit ibique filios Marcum et Quintum Graecis primo praeceptoribus erudiendos tradidit. Marcus ubi togam virilem sumpsit (anno 91), in forum venit et, qui tum Romae erant principes eloquentiae, cotidie fere in contionibus audiebat; brevi autem oratoriis exercitationibus non contentus, iuris etiam civilis studio se dedit, qua in re Q. Scaevŏla augure, postea Q. Scaevŏla pontifice usus est praeceptoribus. Eodem fere tempore Philoni, Academīae principi, qui Mithridatico bello Romam Athenis profugerat, se tradidit admirabili quodam philosophiae studio incensus. Suo enim iure et philosophiam et iuris civilis accuratam cognitionem praeclara esse eloquentiae adiumenta sibi persuaserat. Stoico autem Diodŏto dialecticae imprimis usus est doctore (ab a. 85), quam quasi adstrictam et contractam eloquentiam esse quodam loco dicit. Itaque noctes et dies illo quidem tempore in omnium doctrinarum meditatione versabatur.

II. Satis iam exercitatus a. 81 Sulla dictatore orationem *pro Quinctio* et anno post (anno 80) primam causam publicam dixit *pro Sex. Roscio Amerino*, qua Roscium parricidii accusatum egregie defendit et libero intrepidoque animo crimen illud cum in alios, tum in Chrysogŏnum, Sullae dictatoris libertum, hominem illis temporibus potentissimum, reicere ausus effecit, ut reus absolveretur. Qua defensione tantam brevi gratiam gloriamque assecutus est, nulla ut esset causa, quae patrocinio eius non digna videretur. A. 79 propter nimiam corporis gracilitatem infirmitatemque laterum, quae tanta praesertim accedente dicendi contentione vitae periculum afferre posse videbatur, biennium iam in causis dicendis ita versatus, ut celebratum in foro nomen eius esset, hortantibus amicis et medicis in Graeciam et Asiam proficiscendi cepit consilium. Athenis sex menses commoratus philosophiae, quam a prima adulescentia mirum quantum adamaverat, totum se dedidit. Deinde, cum totam fere Asiam peragrasset ibique rhetorum principibus usus esset, Rhŏdum se contulit, ubi ad Molonem Rhodium, quem Romae iam audierat, se applicavit, praestantissimum eloquentiae magistrum. Huius imprimis opera factum est, ut, id quod Cicero ipse profitetur, iuvenilis illa dicendi impunitas et licentia quasi extra ripas diffluens reprimeretur et coërceretur. Romam reversus a. 77 non modo exercitatior, sed prope mutatus, rem publicam capessere statuit. A. 76 quaestor cunctis suffragiis factus est, quem magistratum a. 75 gessit Lilybae[illegible] iustitia, absti-

nentia, clementia Siculorum animos magnopere sibi conciliavit. Itaque Siculi cum a. 70 Verrem, qui per triennium Siciliam provinciam crudelissime vexaverat, repetundarum accusarent, Ciceronem potissimum delegerunt, cui provinciae patrocinium deferrent. Qui contra Verrem orationem — haec est actio *in Verrem* prima — habuit, qua id effecit, ut Verres desperata iam salute sua sponte discederet in exsilium; quinque autem illi actionis secundae libri non dicti sunt in iudicio, sed scripti tantum modo postea exsulante iam Verre. A. 69 aedilitatem gessit Cicero, tribus annis post (a. 66) praeturam. Quo anno cum C. Manilius tribunus pl. legem ferret ad populum, ut belli Mithridatici, quod ad id tempus Lucullus gesserat, imperium traderetur Pompeio, Cicero praetor eam legem suasit oratione *pro lege Manilia* sive *de imperio Cn. Pompei.*

III. Iam cum consulatum peteret Cicero in annum 63 primo 'nobilitas invidia aestuabat et quasi pollui consulatum credebat, si eum quamvis egregius homo novus adeptus foret' (Sall. b. Catil. c. 23); sed quia tum ipsum a Catilina eiusque sociis maxima rei publicae imminebant pericula, conversa nobilium studia sunt et mandatus Ciceroni est consulatus, finis ille populi honorum. Quem magistratum ut superiores omnes suo se anno adeptum esse — anno aetatis XLIV — saepe numero de se praedicat. Consul autem summam sane praestitit prudentiam diligentiamque in detegenda coniuratione Catilinae, contra quem IV illas habuit orationes, atque nefaria eius

consilia oppressit. Pro his tantis in rem publicam meritis pater patriae a bonis omnibus appellatus est supplicatioque diis immortalibus a senatu decreta est Ciceronis nomine, quod post urbem conditam sibi uni togato contigisse gloriari non desiit. Sed iam illa, quam providerat Cicero, instabat invidiae tempestas. A. 58 P. Clodius tribunus plebis, homo improbissimus impudentissimusque, Ciceronis autem adversarius infestissimus*) triumviris, qui Ciceronem ab optimatibus ad suas partes perducere frustra conati erant, si non iubentibus, at coniventibus certe legem tulit ad populum, ut, qui civem Romanum indemnatum interemisset, ei aqua et igni interdiceretur; quibus verbis Cicero non ille quidem nominabatur, sed petebatur solus, quia a. 63 Lentulum, Cethēgum, alios Catilinae socios ex senatus consulto interfici iusserat. Qua lege perlata Cicero sua sponte urbe cessit mense Martio a. 58. Nihilo tamen setius post eius discessum Clodius edictum proposuit, ut Ciceroni aqua et igni interdiceretur neve ei intra quadringenta milia passuum esse liceret. Itaque absens exsilio damnatus est, bona direpta sunt, domus, quam in Palatio habuerat, diruta

*) Causa odii haec erat: P. Clodius a. 61 postulatus de sacris pollutis, quod in sacrificium Bonae deae nocturnum, cui virum interesse nefas erat, clam penetrasset muliebri vestitu, operam dedit, ut probaret iudicibus, se illa nocte non Romae fuisse, sed Interamnae, quod Umbriae oppidum XC milia passuum ab urbe distabat. At Cicero testis productus suam domum illa ipsa nocte venisse Clodium adfirmavit. Odium autem inde ortum Cicero augere sane non desiit adversario cavillando lacessendoque.

atque incensa, area Libertati consecrata est, item villae Formiana et Tusculana incensae sunt.

IV. Quam calamitatem haudquaquam forti animo aut pro dignitate sua tulit vir consularis, immo epistulis querelarum lamentationumque inutilium plenis ab amicis, ut opem sibi ferrent, petere non desiit incredibili quodam maerore confectus. Exsul autem fuit Thessalonīcae, post, spe reditus facta, Dyrrhachĭi.

Sed iam anno post (a. 57) de restituendo Cicerone agi coeptum est in senatu auctore P. Lentulo consule, quem magnopere adiuvabant T. Annius Milo et P. Sestius tribuni plebis. Quorum opera effectum est, ut primum senatus consultum fieret de Ciceronis salute; deinde lex etiam de eo revocando ad populum lata summo omnium centuriarum consensu accepta est pridie Non. Sextiles. Eodem die Cicero Dyrrhachĭo profectus Nonis Sextilibus Brundisium venit et brevi summa omnium ordinum voluntate laetitiaque Romam rediit.

V. A. 56 *P. Sestium* de vi postulatum egregie defendit, a. 52 *Milonem* item de vi accusatum; illa autem, quae exstat, oratio *pro Milone* non habita est, sed postea, cum Milo condemnatus Massiliae exsularet, conscripta est 'ita perfecte, ut omnium Ciceronis orationum iure prima haberi possit.' A mense Iulio anni 51 usque ad a. 50 Cilicĭam provinciam pro consule administravit. Inde cum Romam rediisset, iam certamen illud exarserat inter Caesarem et Pompeium. Diu haesitabat, utrius partibus se ad-

iungeret; tandem Pompeium in Epirum secutus est. Sed pugna ad Pharsālum, cui tamen non interfuit Cicero, commissa a. 48 in Italiam rediit et Brundisii usque ad annum 47 se tenuit, donec veniam a victore impetravit. A Caesare, cum bello Alexandrino confecto in Italiam rediisset, benigne acceptus praecipuoque honore habitus tamen a negotiis publicis animum sevocavit et, quoad vixit Caesar, taedio illorum temporum, quibus omnes unius voluntati oboedirent, in villarum suarum maxime solitudine atque recessu totum se dedit litteris. Tum ad philosophiae scriptiones, quibus ille Graecorum philosophorum praecepta civibus suis commendabat*), studium convertit, quam se quodam loco dicit et domesticis doloribus acerbissimis — eodem enim tempore Tulliae filiae carissimae morte graviter afflictus est — et undique circumfusis molestiis unicam invenisse levationem. Scripsit igitur cum alia, tum libros *de finibus bonorum et malorum* et *Tusculanarum disputationum* libros V, quibus res ad beate vivendum maxime necessariae exponuntur.

---

*) Cf. quae de his scriptis Cicero ipse dicit *de nat. deor.* I, 7: 'Cum otio langueremus et is esset rei publicae status, ut eam unius consilio atque cura gubernari necesse esset, ipsius rei publicae causa philosophiam nostris hominibus explicandam putavi, magni existimans interesse ad decus et ad laudem civitatis res tam graves tamque praeclaras Latinis etiam litteris contineri. Complures enim Graecis institutionibus eruditi ea, quae didicerant, cum civibus communicare non poterant, quod illa, quae a Graecis accepissent, Latine dici posse diffiderent.'

Cum autem Idibus Martiis a. 44 Caesar a coniuratis esset interfectus, Cicero lucem quandam affulsisse civitati redditamque esse libertatem arbitratus percussores eius *ἥρωας* et *τυραννοκτόνους* appellat. Sed haec etiam spes eum fefellit. Brevi in graves incurrit M. Antoni inimicitias, contra quem XIV habuit *orationes Philippicas.* Frustra ad C. Caesaris Octaviani amicitiam se applicavit, quem libertatem rei publicae redditurum esse aliquamdiu sperasse videtur. A. 43 Caesar Octavianus cum M. Antonio, quem paulo ante impugnaverat bello Mutinensi, et Lepido pacem fecit ita, ut ipse et Antonius et Lepidus tres viri essent rei publicae constituendae et ut suos quisque inimicos proscriberent. Plurimi tum viri nobilissimi optimeque meriti de re publica interfecti sunt atque in iis etiam Cicero, quem immissi ab Antonio percussores fugientem in itinere consecuti trucidaverunt a. d. VII. Id. Dec. a. 43.

VI. Ex orationibus Ciceronis praeter illas, quarum supra mentionem fecimus, commemorandae etiam videntur: oratio *pro L. Licinio Murena* cos. des. ambitus reo, a. 63 habita; oratio *pro P. Cornelio Sulla* de vi accusato (a. 62), *pro Archia poëta* (a. 62), quae eo maxime insignis est oratio, quod praeclaras continet laudes doctrinae et poëticae facultatis.

Ad *artem oratoriam* haec pertinent scripta Ciceronis: *de oratore* libri III, quorum primus est de formando oratore, alter de varia argumentorum tractatione, tertius de elocutione et actione; *orator*,

quo libro speciem proposuit perfecti oratoris; *Brutus* sive *de claris oratoribus.*

Ad *philosophiam* hi etiam spectant libri, quos a. 44 scripsit Cicero: *de natura deorum* l. III., *Cato Maior* sive *de senectute*, *Laelius* sive *de amicitia*, *de officiis* l. III.

Epistularum denique Ciceronis exstant *ad familiares* libri XVI, *ad Atticum* l. XVI, *ad Quintum fratrem* l. III. Quas qui leget epistulas, is non solum ingenium moresque Ciceronis penitus perspiciet, sed etiam illorum temporum non multum profecto desiderabit historiam contextam.

MEMORABILIA VITAE CICERONIS PER ANNOS DIGESTA.

ANNI			
a. u. c.	Ciceronis	a. Ch. n.	
648	1	106	M. Tullius Cicero natus est Arpini a. d. III. Non. Ian.
663	16	91	Toga virili sumpta in forum venit, a Q. Mucio Scaevola augure iure civili institui coeptus est.
672	25	82	Sulla fractis Marianis in adversarios proscriptionibus saevit, dictator perpetuus rem publicam legibus Corneliis constituit.
673	26	81	Oratio *pro Quinctio.*
674	27	80	C. defendit *Sex. Roscium Amerinum* parricidii reum.
675	28	79	Sulla dictatura se abdicat; Cicero in Graeciam proficiscitur, Athenis philosophiae operam dat.
676	29	78	Sulla moritur; Cicero Asiam peragrat, Rhodi Molonem audit.
677	30	77	Cicero Romam revertitur.
679	32	75	C. quaestor Lilybaei.
684	37	70	C. Siculorum patrocinium suscipit, qui Verrem repetundarum accusant; actio I. *in Verrem*, actionis II. libri V postea conscripti sunt.
685	38	69	C. aedilis.
688	41	66	C. praetor orationem habet *pro lege Manilia.*
691	44	63	C. consul coniurationem Catilinae opprimit, oratt. *in Catilinam* IV, oratio *pro Murena.*
692	45	62	Oratio *pro Archia poëta, pro P. Cornelio Sulla.*

ANNI			
a. u. c.	Ciceronis	a. Ch. n.	
696	49	58	C. lege Clodia perlata in exsilium it, Thessalonīcae, post Dyrrhachii exsul vivit.
697	50	57	C. ab exsilio revocatur.
698	51	56	*P. Sestius* defenditur a Cicerone et absolvitur.
699	52	55	C. scribit *de oratore* l. III.
702	55	52	C. *Milonem* defendit de vi postulatum.
703	56	51	Ciceroni Cilicia provincia obtigit pro cos. regenda.
704	57	50	C. de provincia decedit.
705	58	49	Bello civili coorto Pompeium in Epīrum sequitur.
706	59	48	Victo ad Pharsālum Pompeio Cicero ab armis discedens in Italiam redit, Brundisii se tenet.
707	60	47	A Caesare benigne atque honorifice acceptus Romam invitatur.
708	61	46	C. scribit *Brutum*, *oratorem*,
709	62	45	*De finibus bonorum et malorum* l. V.
710	63	44	Primis anni mensibus C. *Tusculanas disputationes* absolvit. Idibus Mart. Caesar a coniuratis interficitur. Cicero libros *de natura deorum*, *de senectute*, *de amicitia*, *de officiis* scribit.
711	64	43	Caesar Octavianus, Antonius, Lepidus tresviri rei publ. constituendae; Cicero ab Antonio, quem orationibus *Philippicis* XIV exacerbaverat, proscriptus occiditur a. d. VII. Id. Dec.

ORATIO PRIMA
HABITA IN SENATU.

ARGUMENTUM.

L. Sergius Catilina, homo patricia gente ortus, 'fuit magna vi et animi et corporis, sed ingenio malo pravoque. Huic ab adulescentia bella intestina, caedes, rapinae, discordia civilis grata fuere. Corpus patiens inediae, algoris, vigiliae supra quam cuiquam credibile est; animus audax, subdolus, alieni adpetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus; satis eloquentiae, sapientiae parum. Hunc post dominationem L. Sullae libido maxima invaserat rei publicae capiendae; agitabatur magis magisque in dies animus ferox inopia rei familiaris et conscientia scelerum, incitabant praeterea corrupti civitatis mores, quos pessima ac diversa inter se mala, luxuria atque avaritia, vexabant'. (Sallusti bell. Catil. c. 5.) Sullanis temporibus Catilina cum multos, tum fratrem suum sororisque virum occidisse dicebatur; praetor tamen factus est a. 68, ex praetura Africam provinciam administravit, quae vexata ab eo est crudelissime. Unde cum Romam rediisset a. 66, repetundarum accusatus damnationem aegre effugit. A consulatus autem petitione, quam parabat, desistere tum quidem coactus est. Paulo post (a. 65) cum P. Autronio Paeto et Cn. Pisone primum contra rem publicam coniuravit, L. Manlium Torquatum et L. Aurelium Cottam coss. interficere et caede consulum facta rerum potiri constituit. Casu tantum modo diremptum est nefarium consilium, quia prius signum dedit Catilina, quam coniurati frequentes convenerunt. Nihilo minus a. 64 consulatum petivit una cum Antonio, familiari suo. Sed quia tum quae ille in animo habebat consilia rei publicae opprimendae iam percrebruerant, quamvis multi essent, qui ei suffragarentur, repulsam tamen tulit et creati sunt consules M. Tullius Cicero et C. Antonius. Qua Catilina repulsa adeo non est deterritus

ut cupidius etiam consilia sua reciperet et adscitis hominibus omnis generis perditissimis atque audacissimis petitionem denuo instrueret a. 63 ipso Cicerone consule, 'sperans, si designatus foret, facile se ex voluntate Antonio usurum. Interea omnibus modis insidias parabat Ciceroni, neque illi tamen ad cavendum dolus aut astutiae deerant. Nam a principio consulatus sui multa pollicendo per Fulviam, mulierem nobilem, effecerat, ut Q. Curius, unus ex coniuratis, cui cum Fulvia consuetudo erat, consilia Catilinae sibi proderet.' (Sall. b. Catil. 25.) Ciceronis igitur diligentia consiliis eius restitit et designati sunt consules D. Iunius Silanus et L. Licinius Murena. Hac etiam spe deiectus Catilina, cum antea iam arma per Italiam locis opportunis parasset, extrema omnia experiri constituit. Iam cum apertius agitarentur ista perniciosa rei publicae consilia, Cicero a. d. XII. Kal. Nov. de Catilinae coniuratione ad senatum rettulit et C. Manlium fore in armis a. d. VI. Kal. Nov. per Fulviam edoctus praedixit. Factum igitur est senatus consultum, ut viderent consules, ne quid res publica detrimenti caperet. Erat illud extremum atque ultimum senatus consultum, quo 'potestas more Romano magistratui maxima permittebatur: exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis socios atque cives, domi militiaeque imperium atque iudicium summum habere; aliter sine populi iussu nullius earum rerum consuli ius erat.' (Sall. b. Catil. 29.) Sed etiam tum in urbe remanere ausus est Catilina et principes coniurationis in domum M. Porci Laecae senatoris convocavit 'ea nocte, quae consecuta est posterum diem Nonarum Novembrium' (6./7. Nov.); ibi socios de consiliis suis edocuit et se paratum esse confirmavit in Manli castra Faesulas abire, sed antea Ciceronem consulem, qui consiliis suis multum officeret, de medio esse tollendum. Tum 'perterritis ac dubitantibus ceteris C. Cornelius eques Romanus operam suam pollicitus et cum eo L. Varganteius senator constituere ea nocte paulo post cum armatis hominibus sicuti salutatum introire ad Ciceronem ac de improviso domi suae imparatum confodere'. Sed Cicero, cum hoc etiam nefarium coniuratorum consilium ut superiora omnia comperisset per

Fulviam, sicariis illis ianua prohibitis insidias hominum nequissimorum vitavit. Biduo autem post (a. d. VI. Id. Nov.) senatum in templum Iovis Statoris convocavit, quo etiam Catilina, qua erat audacia, 'aut dissimulandi causa aut sui expurgandi, sicubi iurgio lacessitus foret' venire ausus est. Quem ubi Cicero conspexit, tum vero 'sive praesentiam eius timens, sive ira commotus' vehementissime in eum invectus est hac, quae infra legitur, oratione. — 'Ubi ille assedit, Catilina, ut erat paratus ad dissimulanda omnia, demisso voltu, voce supplici postulare a patribus coepit, ne quid de se temere crederent; ea familia ortum, ita se ab adulescentia vitam instituisse, ut omnia bona in spe haberet; ne existimarent, sibi, patricio homini, cuius ipsius atque maiorum plurima beneficia in plebem Romanam essent, perdita re publica opus esse, cum eam servaret M. Tullius, inquilinus civis urbis Romae. Ad hoc maledicta alia cum adderet, obstrepere omnes, hostem atque parricidam vocare. Tum ille furibundus "quoniam quidem circumventus" inquit, "ab inimicis praeceps agor, incendium meum ruina restinguam." Deinde se ex senatu domum proripuit et nocte intempesta ad Manlium profectus est.' (Sall. b. Cat. 31. 32.)

Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia I 1
nostra? quam diu etiam furor iste tuus nos eludet?
quem ad finem sese effrenata iactabit audacia?
Nihilne te nocturnum praesidium Palati, nihil urbis
vigiliae, nihil timor populi, nihil concursus bonorum
omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus
locus, nihil horum ora vultusque moverunt? Patere
tua consilia non sentis? constrictam iam horum
omnium scientia teneri coniurationem tuam non
vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris,
ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis,
quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora, o 2
mores! Senatus haec intellegit, consul videt; hic
tamen vivit. Vivit? immo vero etiam in senatum

venit, fit publici consilii particeps, notat et designat oculis ad caedem unum quemque nostrum: nos autem, fortes viri, satis facere rei publicae videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci iussu consulis iam pridem oportebat, in te conferri pestem, quam tu in nos machinaris.

3 An vero vir amplissimus P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Gracchum mediocriter labefactantem statum rei publicae privatus interfecit: Catilinam orbem terrae caede atque incendiis vastare cupientem nos consules perferemus? Nam illa nimis antiqua praetereo, quod C. Servilius Ahala Sp. Maelium novis rebus studentem manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac re publica virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum quam acerbissimum hostem coërcerent. Habemus senatus consultum in te, Catilina, vehemens et grave; non deest rei publicae consilium neque auctoritas huius ordinis; nos, nos, dico aperte, consules desumus.

2 4 Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid res publica detrimenti caperet: nox nulla intercessit, interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus clarissimo patre, avo, maioribus, occisus est cum liberis M. Fulvius consularis. Simili senatus consulto C. Mario et L. Valerio consulibus est permissa res publica: num unum diem postea L. Saturninum tribunum plebis et C. Servilium praetorem mors ac rei publicae poena remorata est? At vero nos vicesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. Habemus enim huiusce modi senatus consultum,

verum inclusum in tabulis, tamquam in vagina reconditum, quo ex senatus consulto confestim te interfectum esse, Catilina, convenit. Vivis, et vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio, patres conscripti, me esse clementem, cupio in tantis rei publicae periculis me non dissolutum videri, sed iam me ipse inertiae nequitiaeque condemno. Castra sunt in Italia contra 5
populum Romanum in Etruriae faucibus collocata, crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem castrorum imperatorem ducemque hostium intra moenia atque adeo in senatu videmus intestinam aliquam cotidie perniciem rei publicae molientem. Si te iam, Catilina, comprehendi, si interfici iussero, credo, erit verendum mihi, ne non potius hoc omnes boni serius a me quam quisquam crudelius factum esse dicat. Verum ego hoc, quod iam pridem factum esse oportuit, certa de causa nondum adducor ut faciam. Tum denique interficiere, cum iam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inveniri poterit, qui id non iure factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, 6
vives, et vives ita, ut vivis, multis meis et firmis praesidiis obsessus, ne commovere te contra rem publicam possis. Multorum te etiam oculi et aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur atque custodient.

Etenim quid est, Catilina, quod iam amplius 3
exspectes, si neque nox tenebris obscurare coetus nefarios nec privata domus parietibus continere voces coniurationis tuae potest, si illustrantur, si

erumpunt omnia? Muta iam istam mentem, mihi
crede, obliviscere caedis atque incendiorum. Teneris
undique; luce sunt clariora nobis tua consilia omnia,
7 quae iam mecum licet recognoscas. Meministine
me ante diem XII. Kalendas Novembres dicere in
senatu fore in armis certo die, qui dies futurus
esset ante diem VI. Kalendas Novembres, C. Man-
lium, audaciae satellitem atque administrum tuae?
Num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam
atrox tamque incredibilis, verum, id quod multo
magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in
senatu caedem te optimatium contulisse in ante
diem V. Kalendas Novembres, tum cum multi prin-
cipes civitatis Roma — non tam sui conservandi
quam tuorum consiliorum reprimendorum causa —
profugerunt. Num infitiari potes, te illo ipso die
meis praesidiis, mea diligentia circumclusum com-
movere te contra rem publicam non potuisse, cum
tu discessu ceterorum nostra tamen, qui remansis-
8 semus, caede te contentum esse dicebas? Quid?
cum te Praeneste Kalendis ipsis Novembribus occu-
paturum nocturno impetu esse confideres, sensistine
illam coloniam meo iussu meis praesidiis, custodiis,
vigiliis esse munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil
cogitas, quod non ego non modo audiam, sed etiam
videam planeque sentiam.

4 Recognosce tandem mecum noctem illam supe-
riorem: iam intelleges, multo me vigilare acrius ad
salutem quam te ad perniciem rei publicae. Dico
te priore nocte venisse inter falcarios — non agam
obscure — in M. Laecae domum; convenisse eodem

complures eiusdem amentiae scelerisque socios. Num
negare audes? quid taces? convincam, si negas.
Video enim esse hic in senatu quosdam, qui tecum
una fuerunt. O di immortales! ubinam gentium 9
sumus? in qua urbe vivimus? quam rem publicam
habemus? Hic, hic sunt in nostro numero, patres
conscripti, in hoc orbis terrae sanctissimo gravissimoque consilio, qui de nostro omnium interitu, qui
de huius urbis atque adeo de orbis terrarum exitio
cogitent. Hos ego video consul et de re publica
sententiam rogo, et, quos ferro trucidari oportebat,
eos nondum voce vulnero. Fuisti igitur apud Laecam
illa nocte, Catilina, distribuisti partes Italiae, statuisti, quo quemque proficisci placeret, delegisti, quos
Romae relinqueres, quos tecum educeres, discripsisti
urbis partes ad incendia, confirmasti, te ipsum iam
esse exiturum, dixisti, paulum tibi esse etiam nunc
morae, quod ego viverem. Reperti sunt duo equites
Romani, qui te ista cura liberarent et sese illa ipsa
nocte paullo ante lucem me in meo lectulo interfecturos esse pollicerentur. Haec ego omnia vixdum 10
etiam coetu vestro dimisso comperi; domum meam
maioribus praesidiis munivi atque firmavi; exclusi
eos, quos tu ad me salutatum mane miseras, cum
illi ipsi venissent, quos ego iam multis ac summis
viris ad me id temporis venturos esse praedixeram.

Quae cum ita sint, Catilina, perge, quo coepisti; 5
egredere aliquando ex urbe; patent portae,
proficiscere. Nimium diu te imperatorem tua illa
Manliana castra desiderant. Educ tecum etiam omnes
tuos; si minus, quam plurimos; purga urbem. Magno

me metu liberabis, dum modo inter me atque te murus intersit. Nobiscum versari iam diutius non
11 potes; non feram, non patiar, non sinam. Magna dis immortalibus habenda est atque huic ipsi Iovi Statori, antiquissimo custodi huius urbis, gratia, quod hanc tam taetram, tam horribilem tamque infestam rei publicae pestem totiens iam effugimus. Non est saepius in uno homine summa salus periclitanda rei publicae. Quamdiu mihi consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me praesidio, sed privata diligentia defendi. Cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo et competitores tuos interficere voluisti, compressi conatus tuos nefarios amicorum praesidio et copiis, nullo tumultu publice concitato; denique, quotienscumque me petisti, per me tibi obstiti, quamquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate
12 rei publicae esse coniunctam. Nunc iam aperte rem publicam universam petis; templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam totam ad exitium et vastitatem vocas. Quare quoniam id, quod est primum et quod huius imperii disciplinaeque maiorum proprium est, facere nondum audeo, faciam id, quod est ad severitatem lenius, ad communem salutem utilius. Nam si te interfici iussero, residebit in re publica reliqua coniuratorum manus; sin tu, quod te iam dudum hortor, exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna et per-
13 niciosa sentina rei publicae. Quid est, Catilina? num dubitas id me imperante facere, quod iam tua sponte faciebas? Exire ex urbe iubet consul hostem.

Interrogas me, num in exsilium? Non iubeo, sed,
si me consulis, suadeo.

Quid est enim, Catilina, quod te iam in hac 6
urbe delectare possit? in qua nemo est extra istam
coniurationem perditorum hominum, qui te non me-
tuat, nemo, qui non oderit. Quae nota domesticae
turpitudinis non inusta vitae tuae est? quod priva-
tarum rerum dedecus non haeret in fama? quae
libido ab oculis, quod facinus a manibus unquam
tuis, quod flagitium a toto corpore afuit? cui tu
adulescentulo, quem corruptelarum illecebris irre-
tisses, non aut ad audaciam ferrum aut ad libi-
dinem facem praetulisti? Quid vero? nuper cum 14
morte superioris uxoris novis nuptiis domum va-
cuefecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc
scelus cumulasti? Quod ego praetermitto et facile
patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris im-
manitas aut exstitisse aut non vindicata esse vi-
deatur. Praetermitto ruinas fortunarum tuarum, quas
omnes impendere tibi proximis Idibus senties; ad
illa venio, quae non ad privatam ignominiam vi-
tiorum tuorum, non ad domesticam tuam difficul-
tatem ac turpitudinem, sed ad summam rem publi-
cam atque ad omnium nostrum vitam salutemque
pertinent. Potestne tibi haec lux, Catilina, aut huius 15
caeli spiritus esse iucundus, cum scias esse horum
neminem, qui nesciat, te pridie Kalendas Ianuarias
Lepido et Tullo consulibus stetisse in comitio cum
telo? manum consulum et principum civitatis inter-
ficiendorum causa paravisse? sceleri ac furori tuo
non mentem aliquam aut timorem tuum, sed fortunam

populi Romani obstitisse? Ac iam illa omitto — neque enim sunt aut obscura aut non multa commissa postea — quotiens tu me designatum, quotiens vero consulem interficere conatus es! quot ego tuas petitiones ita coniectas, ut vitari posse non viderentur, parva quadam declinatione et, ut aiunt, corpore effugi! Nihil adsequeris, neque tamen conari
16 ac velle desistis. Quotiens tibi iam extorta est ista sica de manibus! quotiens excidit casu aliquo et elapsa est! Quae quidem quibus abs te initiata sacris ac devota sit, nescio, quod eam necesse putas esse in consulis corpore defigere.

7 Nunc vero quae tua est ista vita? Sic enim iam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debeo, sed ut misericordia, quae tibi nulla debetur. Venisti paulo ante in senatum. Quis te ex hac tanta frequentia totque tuis amicis ac necessariis salutavit? Si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis exspectas contumeliam, cum sis gravissimo iudicio taciturnitatis oppressus? Quid? quod adventu tuo ista subsellia vacuefacta sunt, quod omnes consulares, qui tibi persaepe ad caedem constituti fuerunt, simul atque adsedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt,
17 quo tandem animo tibi ferendum putas? Servi mehercule mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem; tu tibi urbem non arbitraris? et, si me meis civibus iniuria suspectum tam graviter atque offensum viderem, carere me adspectu civium, quam infestis omnium oculis conspici mallem; tu, cum

conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium
iustum et iam diu tibi debitum, dubitas, quorum
mentes sensusque vulneras, eorum adspectum prae-
sentiamque vitare? Si te parentes timerent atque
odissent tui neque eos ulla ratione placare posses,
tu, opinor, ab eorum oculis aliquo concederes; nunc
te patria, quae communis est parens omnium no-
strum, odit ac metuit et iam diu nihil te iudicat
nisi de parricidio suo cogitare; huius tu neque
auctoritatem verebere nec iudicium sequere nec vim
pertimesces? Quae tecum, Catilina, sic agit et quo- 18
dam modo tacita loquitur: 'Nullum iam aliquot
annis facinus exstitit nisi per te, nullum flagitium
sine te; tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio
direptioque sociorum impunita fuit ac libera; tu
non solum ad neglegendas leges et quaestiones, ve-
rum etiam ad evertendas perfringendasque valuisti.
Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt,
tamen, ut potui, tuli; nunc vero me totam esse in
metu propter unum te, quidquid increpuerit, Cati-
linam timeri, nullum videri contra me consilium
iniri posse, quod a tuo scelere abhorreat, non est
ferendum. Quam ob rem discede atque hunc mihi
timorem eripe; si est verus, ne opprimar, sin falsus,
ut tandem aliquando timere desinam.' Haec si tecum 8 19
ita, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat,
etiam si vim adhibere non possit? Quid? quod tu
te ipse in custodiam dedisti? quod vitandae suspi-
cionis causa ad M'. Lepidum te habitare velle dixi-
sti? a quo non receptus etiam ad me venire ausus
es atque, ut domi meae te adservarem, rogasti.

Cum a me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse isdem parietibus tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod isdem moenibus contineremur, ad Q. Metellum praetorem venisti; a quo repudiatus ad sodalem tuum, virum optimum, M. Metellum demigrasti; quem tu videlicet et ad custodiendum diligentissimum et ad suspicandum sagacissimum et ad vindicandum fortissimum fore putasti. Sed quam longe videtur a carcere atque a vinculis abesse debere, qui se ipse iam dignum
20 custodia iudicarit? Quae cum ita sint, Catilina, dubitas, si emori aequo animo non potes, abire in aliquas terras et vitam istam multis suppliciis iustis debitisque ereptam fugae solitudinique mandare?

'Refer', inquis, 'ad senatum'; id enim postulas et, si hic ordo placere decreverit, te ire in exsilium, obtemperaturum te esse dicis. Non referam, id quod abhorret a meis moribus, et tamen faciam, ut intellegas, quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina, libera rem publicam metu, in exsilium, si hanc vocem exspectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum silentium? Patiuntur, tacent. Quid exspectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis?
21 At si hoc idem huic adulescenti optimo P. Sestio, si fortissimo viro M. Marcello dixissem, iam mihi consuli hoc ipso in templo iure optimo senatus vim et manus intulisset. De te autem, Catilina, cum quiescunt, probant; cum patiuntur, decernunt; cum tacent, clamant; neque hi solum, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima, sed etiam illi equites

Romani, honestissimi atque optimi viri, ceterique fortissimi cives, qui circumstant senatum, quorum tu et frequentiam videre et studia perspicere et voces paulo ante exaudire potuisti. Quorum ego vix abs te iam diu manus ac tela contineo, eosdem facile adducam, ut te haec, quae vastare iam pridem studes, relinquentem usque ad portas prosequantur.

Quamquam quid loquor? Te ut ulla res frangat? 9 22
tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? tu ut ullum exsilium cogites? Utinam tibi istam mentem di immortales duint! tametsi video, si mea voce perterritus ire in exsilium animum induxeris, quanta tempestas invidiae nobis, si minus in praesens tempus, recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impendeat. Sed est tanti, dum modo ista sit privata calamitas et a rei publicae periculis seiungatur. Sed tu ut vitiis tuis commoveare, ut legum poenas pertimescas, ut temporibus rei publicae cedas, non est postulandum. Neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor unquam a turpitudine aut metus a periculo aut ratio a furore revocarit. Quam ob rem, ut saepe iam dixi, 23
proficiscere ac, si mihi inimico, ut praedicas, tuo conflare vis invidiam, recta perge in exsilium; vix feram sermones hominum, si id feceris; vix molem istius invidiae, si in exsilium iussu consulis ieris, sustinebo. Sin autem servire meae laudi et gloriae mavis, egredere cum importuna sceleratorum manu, confer te ad Manlium, concita perditos cives, secerne te a bonis, infer patriae bellum, exsulta impio

latrocinio, ut a me non eiectus ad alienos, sed in-
24 vitatus ad tuos isse videaris. Quamquam quid ego te invitem, a quo iam sciam esse praemissos, qui tibi ad Forum Aurelium praestolarentur armati, cui sciam pactam et constitutam cum Manlio diem, a quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus confido perniciosam ac funestam futuram, cui domi tuae sacrarium constitutum fuit, sciam esse praemissam? Tu ut illa carere diutius possis, quam venerari ad caedem proficiscens solebas, a cuius altaribus saepe istam impiam dexteram ad necem civium transtulisti?

10 25 Ibis tandem aliquando, quo te iam pridem ista tua cupiditas effrenata ac furiosa rapiebat. Neque enim tibi haec res adfert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem. Ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna servavit. Nunquam tu non modo otium, sed ne bellum quidem nisi nefarium concupisti. Nactus es ex perditis atque ab omni non modo fortuna, verum etiam spe dere-
26 lictis conflatam improborum manum. Hic tu qua laetitia perfruere, quibus gaudiis exsultabis, quanta in voluptate bacchabere, cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam neque videbis! Ad huius vitae studium meditati illi sunt qui feruntur labores tui, iacere humi non solum ad obsidendum stuprum, verum etiam ad facinus obeundum, vigilare non solum insidiantem somno maritorum, verum etiam bonis otiosorum. Habes, ubi ostentes tuam illam praeclaram patientiam famis, frigoris, inopiae rerum omnium quibus te brevi

tempore confectum esse senties. Tantum profeci 27
tum, cum te a consulatu reppuli, ut exsul potius
temptare quam consul vexare rem publicam posses,
atque ut id, quod esset abs te scelerate susceptum,
latrocinium potius quam bellum nominaretur.

Nunc, ut a me, patres conscripti, quandam prope 11
iustam patriae querimoniam detester ac deprecer,
percipite, quaeso, diligenter, quae dicam, et ea penitus animis vestris mentibusque mandate. Etenim
si mecum patria, quae mihi vita mea multo est
carior, si cuncta Italia, si omnis res publica sic
loquatur: 'M. Tulli, quid agis? Tune eum, quem
esse hostem comperisti, quem ducem belli futurum
vides, quem exspectari imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem coniurationis, evocatorem servorum et civium perditorum,
exire patiere, ut abs te non emissus ex urbe, sed
immissus in urbem esse videatur? Nonne hunc in
vincula duci, non ad mortem rapi, non summo
supplicio mactari imperabis? Quid tandem te im- 28
pedit? Mosne maiorum? At persaepe etiam privati
in hac re publica perniciosos cives morte multarunt.
An leges, quae de civium Romanorum supplicio
rogatae sunt? At nunquam in hac urbe, qui a re
publica defecerunt, civium iura tenuerunt. An invidiam posteritatis times? Praeclaram vero populo
Romano refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione maiorum, tam mature
ad summum imperium per omnes honorum gradus
extulit, si propter invidiae aut alicuius periculi
metum salutem civium tuorum neglegis. Sed si quis 29

est invidiae metus, num est vehementius severitatis ac fortitudinis invidia quam inertiae ac nequitiae pertimescenda? An cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non existimas invidiae incendio conflagraturum?'

12 His ego sanctissimis rei publicae vocibus et eorum hominum, qui hoc idem sentiunt, mentibus pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu iudicarem, patres conscripti, Catilinam morte multari, unius usuram horae gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim si summi viri et clarissimi cives Saturnini et Gracchorum et Flacci et superiorum complurium sanguine non modo se non contaminarunt, sed etiam honestarunt, certe verendum mihi non erat, ne quid hoc parricida civium interfecto invidiae in posteritatem redundaret. Quodsi ea mihi maxime impenderet, tamen hoc animo fui semper, ut invidiam virtute partam gloriam, non
30 invidiam putarem. Quamquam non nulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quae imminent, non videant aut ea, quae vident, dissimulent; qui spem Catilinae mollibus sententiis aluerunt coniurationemque nascentem non credendo corroboraverunt; quorum auctoritate multi, non solum improbi, verum etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter et regie factum esse dicerent. Nunc intellego, si iste, quo intendit, in Manliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat, coniurationem esse factam, neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto intellego hanc rei publicae pestem paulisper reprimi, non in perpetuum

comprimi posse. Quodsi se eiecerit secumque suos eduxerit et eodem ceteros undique collectos naufragos adgregarit, exstinguetur atque delebitur non modo haec tam adulta rei publicae pestis, verum etiam stirps ac semen malorum omnium.

Etenim iam diu, patres conscripti, in his peri- 13 31
culis coniurationis insidiisque versamur, sed nescio quo pacto omnium scelerum ac veteris furoris et audaciae maturitas in nostri consulatus tempus erupit. Quodsi ex tanto latrocinio iste unus tolletur, videbimur fortasse ad breve quoddam tempus cura et metu esse relevati, periculum autem residebit et erit inclusum penitus in venis atque in visceribus rei publicae. Ut saepe homines aegri morbo gravi, cum aestu febrique iactantur, si aquam gelidam biberunt, primo relevari videntur, deinde multo gravius vehementiusque adflictantur, sic hic morbus, qui est in re publica, relevatus istius poena vehementius reliquis vivis ingravescet. Quare secedant 32
improbi, secernant se a bonis, unum in locum congregentur, muro denique, quod saepe iam dixi, secernantur a nobis; desinant insidiari domi suae consuli, circumstare tribunal praetoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos et faces ad inflammandam urbem comparare; sit denique inscriptum in fronte unius cuiusque, quid de re publica sentiat. Polliceor hoc vobis, patres conscripti, tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinae

profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis.

33 Hisce ominibus, Catilina, cum summa rei publicae salute, cum tua peste ac pernicie cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere parricidioque iunxerunt, proficiscere ad impium bellum ac nefarium. Tu, Iuppiter, qui isdem quibus haec urbs auspiciis a Romulo es constitutus, quem Statorem huius urbis atque imperii vere nominamus, hunc et huius socios a tuis ceterisque templis, a tectis urbis ac moenibus, a vita fortunisque civium omnium arcebis, et homines bonorum inimicos, hostes patriae, latrones Italiae, scelerum foedere inter se ac nefaria societate coniunctos, aeternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

ORATIO SECUNDA

HABITA IN CONTIONE.

ARGUMENTUM.

Postridie quam Roma profugit Catilina, Cicero contione convocata secundam habuit in Catilinam orationem, qua, quae in senatu gesta essent, populo exposuit et, quoniam erant, qui illum in exsilium eiectum esse a consule vi et minis dicerent, rationem facti sui reddidit; simul coniuratos, qui in urbe remanserant, hortatur, ut 'aut urbe exeant aut quiescant aut, si et in urbe et in eadem mente permaneant, ea, quae mereantur, exspectent', bonos autem confirmat et sibi deorumque auxilio confidere iubet.

Tandem aliquando, Quirites, L. Catilinam, fu- I 1
rentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriae nefarie molientem, vobis atque huic urbi ferro flammaque minitantem ex urbe vel eiecimus vel emisimus vel ipsum egredientem verbis prosecuti sumus. Abiit, excessit, evasit, erupit. Nulla iam pernicies a monstro illo atque prodigio moenibus ipsis intra moenia comparabitur. Atque hunc quidem unum huius belli domestici ducem sine controversia vicimus. Non enim iam inter latera nostra sica illa versabitur; non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus. Loco ille motus est, cum est ex urbe depulsus. Pa-

lam iam cum hoste nullo impediente bellum iustum
geremus. Sine dubio perdidimus hominem magni-
ficeque vicimus, cum illum ex occultis insidiis in
2 apertum latrocinium coniecimus. Quod vero non
cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quod vivis
nobis egressus est, quod ei ferrum e manibus ex-
torsimus, quod incolumes cives, quod stantem urbem
reliquit, quanto tandem illum maerore esse adflictum
et profligatum putatis? Iacet ille nunc prostratus,
Quirites, et se perculsum atque abiectum esse sentit
et retorquet oculos profecto saepe ad hanc urbem,
quam e suis faucibus ereptam esse luget; quae
quidem mihi laetari videtur, quod tantam pestem
evomuerit forasque proiecerit.

2 3 Ac si quis est talis, quales esse omnes opor-
tebat, qui in hoc ipso, in quo exsultat et triumphat
oratio mea, me vehementer accuset, quod tam ca-
pitalem hostem non comprehenderim potius quam
emiserim, non est ista mea culpa, Quirites, sed tem-
porum. Interfectum esse L. Catilinam et gravissimo
supplicio adfectum iam pridem oportebat, idque a
me et mos maiorum et huius imperii severitas et
res publica postulabat. Sed quam multos fuisse pu-
tatis, qui, quae ego deferrem, non crederent? quam
multos, qui etiam defenderent? Ac si illo sublato
depelli a vobis omne periculum iudicarem, iam
pridem ego L. Catilinam non modo invidiae meae,
4 verum etiam vitae periculo sustulissem. Sed cum
viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum pro-
bata, si illum, ut erat meritus, morte multassem, fore
ut eius socios invidia oppressus persequi non possem,

rem huc deduxi, ut tum palam pugnare possetis, cum hostem aperte videretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quam vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intellegatis, quod etiam illud moleste fero, quod ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes secum suas copias eduxisset! Tongilium mihi eduxit, quem amare in praetexta coeperat, Publicium et Minucium, quorum aes alienum contractum in popina nullum rei publicae motum adferre poterat; reliquit quos viros! quanto aere alieno! quam valentes! quam nobiles! Itaque ego 3 5 illum exercitum prae Gallicanis legionibus et hoc dilectu, quem in agro Piceno et Gallico Q. Metellus habuit, et his copiis, quae a nobis cotidie comparantur, magno opere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis decoctoribus, ex iis, qui vadimonia deserere quam illum exercitum maluerunt; quibus ego non modo si aciem exercitus nostri, verum etiam si edictum praetoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire, qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallem secum eduxisset; qui si hic permanent, mementote, non tam exercitum illum esse nobis quam hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque hoc etiam sunt timendi magis, quod, quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen permoventur. Video, cui sit Apulia attributa, quis habeat 6 Etruriam, quis agrum Picenum, quis Gallicum, quis sibi has urbanas insidias caedis atque incendiorum depoposcerit; omnia superioris noctis consilia ad

me perlata esse sentiunt; patefeci in senatu hesterno die; Catilina ipse pertimuit, profugit; hi quid exspectant? Ne illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram.

4 Quod exspectavi, iam sum adsecutus, ut vos omnes factam esse aperte coniurationem contra rem publicam videretis; nisi vero si quis est, qui Catilinae similes cum Catilina sentire non putet. Non est iam lenitati locus; severitatem res ipsa flagitat. Unum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere. Demonstrabo iter: Aurelia via profectus est; si accelerare volent, ad vesperam consequentur.
7 O fortunatam rem publicam, si quidem hanc sentinam urbis eiecerit! Uno mehercule Catilina exhausto levata mihi et recreata res publica videtur. Quid enim mali aut sceleris fingi aut cogitari potest, quod non ille conceperit? Quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subiector, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quae mulier infamis, quis corruptor iuventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catilina non familiarissime vixisse fateatur? quae caedes per hosce annos sine illo facta est? quod
8 nefarium stuprum non per illum? Iam vero quae tanta unquam in ullo iuventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissime, aliorum amori flagitiosissime serviebat; aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum non modo impellendo, verum etiam adiuvando pollicebatur. Nunc vero quam

subito non solum ex urbe, verum etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat! Nemo non modo Romae, sed ullo in angulo totius Italiae oppressus aere alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris foedus adsciverit.

Atque ut eius diversa studia in dissimili ratione 5 9 perspicere possitis, nemo est in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinae esse fateatur, nemo in scaena levior et nequior, qui se non eiusdem prope sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen, stuprorum et scelerum exercitatione adsuefactus frigore et fame ac siti et vigiliis perferendis, fortis ab istis praedicabatur, cum industriae subsidia atque instrumenta virtutis in libidine audaciaque consumeret. Hunc 10 vero si secuti erunt sui comites, si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges, o nos beatos, o rem publicam fortunatam, o praeclaram laudem consulatus mei! Non enim iam sunt mediocres hominum libidines, non humanae ac tolerandae audaciae; nihil cogitant nisi caedem, nisi incendia, nisi rapinas. Patrimonia sua profuderunt, fortunas suas obligaverunt; res eos iam pridem, fides nuper deficere coepit; eadem tamen illa, quae erat in abundantia, libido permanet. Quodsi in vino et alea comissationes solum et scorta quaererent, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi; hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus? Qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino lan-

guidi, conferti cibo, sertis redimiti, unguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis caedem
11 bonorum atque urbis incendia. Quibus ego confido impendere fatum aliquod et poenam iam diu improbitati, nequitiae, sceleri, libidini debitam aut instare iam plane aut certe appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit, non breve nescio quod tempus, sed multa saecula propagarit rei publicae. Nulla est enim natio, quam pertimescamus, nullus rex, qui bellum populo Romano facere possit; omnia sunt externa unius virtute terra marique pacata; domesticum bellum manet; intus insidiae sunt, intus inclusum periculum est, intus est hostis. Cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites; suscipio inimicitias hominum perditorum; quae sanari poterunt, quacumque ratione sanabo; quae resecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manere. Proinde aut exeant aut quiescant aut, si et in urbe et in eadem mente permanent, ea, quae merentur, exspectent.

§ 12 At etiam sunt, qui dicant, Quirites, a me in exsilium eiectum esse Catilinam. Quod ego si verbo adsequi possem, istos ipsos eicerem, qui haec loquuntur. Homo enim videlicet timidus aut etiam permodestus vocem consulis ferre non potuit; simul atque ire in exsilium iussus est, paruit, ivit. Hesterno die, Quirites, cum domi meae paene interfectus essem, senatum in aedem Iovis Statoris convocavi, rem omnem ad patres conscriptos detuli — quo cum Catilina venisset, quis eum senator

appellavit? quis salutavit? quis denique ita adspexit ut perditum civem, ac non potius ut importunissimum hostem? quin etiam principes eius ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt — hic ego vehemens ille 13
consul, qui verbo cives in exsilium eicio, quaesivi a Catilina, in nocturno conventu apud M. Laecam fuisset necne. Cum ille homo audacissimus conscientia convictus primo reticuisset, patefeci cetera; quid ea nocte egisset, quid in proximam constituisset, quem ad modum esset ei ratio totius belli descripta, edocui. Cum haesitaret, cum teneretur, quaesivi, quid dubitaret proficisci eo, quo iam pridem pararet, cum arma, cum secures, cum fasces, cum tubas, cum signa militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium domi suae fecerat, scirem esse praemissam. In exsilium eiciebam, quem 14
iam ingressum esse in bellum videbam? Etenim, credo, Manlius iste centurio, qui in agro Faesulano castra posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit, et illa castra nunc non Catilinam ducem exspectant, et ille eiectus in exsilium se Massiliam, ut aiunt, non in haec castra conferet.

7 O condicionem miseram non modo administrandae, verum etiam conservandae rei publicae! Nunc si L. Catilina consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus ac debilitatus subito pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciendi abiecerit et ex hoc cursu sceleris ac belli iter ad fugam atque in exsilium converterit, non ille a me spoliatus armis audaciae, non obstupefactus

ac perterritus mea diligentia, non de spe conatuque depulsus, sed indemnatus, innocens in exsilium eiectus a consule vi et minis esse dicetur; et erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum, me non diligentissimum consulem, sed cru-
15 delissimum tyrannum existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, huius invidiae falsae atque iniquae tempestatem subire, dum modo a vobis huius horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur sane eiectus esse a me, dum modo eat in exsilium. Sed, mihi credite, non est iturus. Nunquam ego ab dis immortalibus optabo, Quirites, invidiae meae levandae causa, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium atque in armis volitare audiatis, sed triduo tamen audietis; multoque magis illud timeo, ne mihi sit invidiosum aliquando, quod illum emiserim potius quam quod eiecerim. Sed cum sint homines, qui illum, cum profectus sit, eiectum esse dicant, idem,
16 si interfectus esset, quid dicerent? Quamquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur quam verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium quam ad Massilienses ire malit. Ille autem, si mehercule hoc, quod agit, nunquam antea cogitasset, tamen latrocinantem se interfici mallet quam exsulem vivere. Nunc vero, cum ei nihil adhuc praeter ipsius voluntatem cogitationemque acciderit, nisi quod vivis nobis Roma profectus est, optemus potius, ut eat in exsilium, quam queramur.

8 17 Sed cur tam diu de uno hoste loquimur et de eo hoste, qui iam fatetur se esse hostem, et quem.

quia, quod semper volui, murus interest, non timeo; de his, qui dissimulant, qui Romae remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? Quos quidem ego, si ullo modo fieri possit, non tam ulcisci studeo quam sanare sibi ipsos, placare rei publicae, neque, id quare fieri non possit, si me audire volent, intellego. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istae copiae comparentur; deinde singulis medicinam consilii atque orationis meae, si quam potero, adferam.

Unum genus est eorum, qui magno in aere alieno 18
maiores etiam possessiones habent, quarum amore adducti dissolvi nullo modo possunt. Horum hominum species est honestissima — sunt enim locupletes —, voluntas vero et causa impudentissima. Tu agris, tu aedificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus et copiosus sis et dubites de possessione detrahere, adquirere ad fidem? Quid enim exspectas? bellum? Quid ergo? in vastatione omnium tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? An tabulas novas? Errant, qui istas a Catilina exspectant; meo beneficio tabulae novae proferentur, verum auctionariae; neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salvi esse possunt. Quod si maturius facere voluissent neque, id quod stultissimum est, certare cum usuris fructibus praediorum, et locupletioribus his et melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minime puto pertimescendos, quod aut deduci de sententia possunt aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rem publicam quam arma laturi.

9 19 Alterum genus est eorum, qui, quamquam premuntur aere alieno, dominationem tamen exspectant, rerum potiri volunt, honores, quos quieta re publica desperant, perturbata se consequi posse arbitrantur. Quibus hoc praecipiendum videtur, unum scilicet et idem quod reliquis omnibus, ut desperent se id, quod conantur, consequi posse; primum omnium me ipsum vigilare, adesse, providere rei publicae; deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam adesse multitudinem, magnas praeterea militum copias; deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimae urbi contra tantam vim sceleris praesentes auxilium esse laturos. Quodsi iam sint id, quod summo furore cupiunt, adepti, num illi in cinere urbis et in sanguine civium, quae mente conscelerata ac nefaria concupiverunt, consules se ac dictatores aut etiam reges sperant futuros? Non vident id se cupere, quod si adepti sint, fugitivo alicui aut gladiatori concedi sit necesse?

20 Tertium genus est aetate iam adfectum, sed tamen exercitatione robustum, quo ex genere iste est Manlius, cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines ex iis coloniis, quas Sulla constituit; quas ego universas civium esse optimorum et fortissimorum virorum sentio, sed tamen ii sunt coloni, qui se in insperatis ac repentinis pecuniis sumptuosius insolentiusque iactarunt. Hi dum aedificant tamquam beati, dum praediis lectis, familiis magnis, conviviis apparatis delectantur, in tantum aes alienum inciderunt, ut, si salvi esse velint, Sulla sit iis

ab inferis excitandus; qui etiam non nullos agrestes homines tenues atque egentes in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utrosque in eodem genere praedatorum direptorumque pono; sed eos hoc moneo, desinant furere ac proscriptiones ac dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inustus est civitati, ut iam ista non modo homines, sed ne pecudes quidem mihi passurae esse videantur.

Quartum genus est sane varium et mixtum et **10** 21 turbulentum; qui iam pridem premuntur, qui nunquam emergunt, qui partim inertia, partim male gerendo negotio, partim etiam sumptibus in vetere aere alieno vacillant, qui vadimoniis, iudiciis, proscriptione bonorum defatigati, permulti et ex urbe et ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam milites acres quam infitiatores lentos esse arbitror. Qui homines quam primum, si stare non possunt, corruant, sed ita, ut non modo civitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant. Nam illud non intellego, quam ob rem, si vivere honeste non possunt, perire turpiter velint, aut cur minore dolore perituros se cum multis, quam si soli pereant, arbitrentur.

Quintum genus est parricidarum, sicariorum, de- 22 nique omnium facinorosorum; quos ego a Catilina non revoco; nam neque ab eo divelli possunt et pereant sane in latrocinio, quoniam sunt ita multi, ut eos carcer capere non possit.

Postremum autem genus est non solum numero, verum etiam genere ipso atque vita, quod

proprium Catilinae est, de eius dilectu, immo vero
de complexu eius ac sinu, quos pexo capillo, nitidos,
aut imberbes aut bene barbatos videtis, manicatis et
talaribus tunicis, velis amictos, non togis, quorum
omnis industria vitae et vigilandi labor in antelu-
23 canis cenis expromitur. In his gregibus omnes
aleatores, omnes adulteri, omnes impuri impudicique
versantur. Hi pueri tam lepidi ac delicati non solum
amare et amari neque saltare et cantare, sed etiam
sicas vibrare et spargere venena didicerunt; qui
nisi exeunt, nisi pereunt, etiam si Catilina perierit,
scitote hoc in re publica seminarium Catilinarum
futurum. Verum tamen quid sibi isti miseri volunt?
Num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi?
Quem ad modum autem illis carere poterunt, his
praesertim iam noctibus? Quo autem pacto illi Ap-
penninum atque illas pruinas ac nives perferent?
nisi idcirco se facilius hiemem toleraturos putant,
quod nudi in conviviis saltare didicerunt.

II 24 O bellum magno opere pertimescendum, cum
hanc sit habiturus Catilina scortorum cohortem prae-
toriam? Instruite nunc, Quirites, contra has tam
praeclaras Catilinae copias vestra praesidia vestros-
que exercitus; et primum gladiatori illi confecto et
saucio consules imperatoresque vestros opponite;
deinde contra illam naufragorum eiectam ac debili-
tatam manum florem totius Italiae ac robur educite.
Iam vero arces coloniarum ac municipiorum respon-
debunt Catilinae tumulis silvestribus. Neque ego
ceteras copias, ornamenta, praesidia vestra cum
illius latronis inopia atque egestate conferre debeo.

Sed si, omissis his rebus, quibus nos suppeditamur, 25
eget ille, senatu, equitibus Romanis, urbe, aerario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus, si his rebus omissis causas ipsas, quae inter se confligunt, contendere velimus, ex eo ipso, quam valde illi iaceant, intellegere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia; hinc pudicitia, illinc stuprum; hinc fides, illinc fraudatio; hinc pietas, illinc scelus; hinc constantia, illinc furor; hinc honestas, illinc turpitudo; hinc continentia, illinc libido; denique aequitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, luxuria, ignavia, temeritate, cum vitiis omnibus; postremo copia cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In eius modi certamine ac proelio nonne, si hominum studia deficiant, di ipsi immortales cogant ab his praeclarissimis virtutibus tot et tanta vitia superari?

Quae cum ita sint, Quirites, vos, quem ad 12 26
modum iam antea, vestra tecta custodiis vigiliisque defendite; mihi, ut urbi sine vestro motu ac sine ullo tumultu satis esset praesidii, consultum atque provisum est. Coloni omnes municipesque vestri, certiores a me facti de hac nocturna excursione Catilinae, facile urbes suas finesque defendent; gladiatores, quam sibi ille manum certissimam fore putavit, quamquam animo meliore sunt quam pars patriciorum, potestate tamen nostra continebuntur. Q. Metellus, quem ego hoc prospiciens in

agrum Gallicum Picenumque praemisi, aut opprimet hominem aut eius omnes motus conatusque prohibebit. Reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis iam ad senatum referemus, quem vocari videtis.

27 Nunc illos, qui in urbe remanserunt atque adeo qui contra urbis salutem omniumque vestrum in urbe a Catilina relicti sunt, quamquam sunt hostes, tamen, quia sunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc exspectavit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum est, iam non possum oblivisci meam hanc esse patriam, me horum esse consulem, mihi aut cum his vivendum aut pro his esse moriendum. Nullus est portis custos, nullus insidiator viae; si qui exire volunt, conivere possum; qui vero se in urbe commoverit, cuius ego non modo factum, sed inceptum ullum conatumve contra patriam deprehendero, sentiet in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifestorum scelerum maiores nostri esse voluerunt.

13 28 Atque haec omnia sic agentur, Quirites, ut maximae res minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum ac domesticum post hominum memoriam crudelissimum et maximum me uno togato duce et imperatore sedetur. Quod ego sic administrabo, Quirites, ut, si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac urbe poenam sui sceleris sufferat. Sed si vis manifestae

audaciae, si impendens patriae periculum me necessario de hac animi lenitate deduxerit, illud profecto perficiam, quod in tanto et tam insidioso bello vix optandum videtur, ut neque bonus quisquam intereat paucorumque poena vos omnes salvi esse possitis.

Quae quidem ego neque mea prudentia neque 29
humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites, sed multis et non dubiis deorum immortalium significationibus, quibus ego ducibus in hanc spem sententiamque sum ingressus; qui iam non procul, ut quondam solebant, ab externo hoste atque longinquo, sed hic praesentes suo numine atque auxilio sua templa atque urbis tecta defendunt. Quos vos, Quirites, precari, venerari, implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam florentissimamque esse voluerunt, hanc omnibus hostium copiis terra marique superatis a perditissimorum civium nefario scelere defendant.

ORATIO TERTIA
HABITA IN CONTIONE.

ARGUMENTUM.

Paucis diebus postquam altera in Catilinam oratio habita erat, nuntius Romam allatus est, Catilinam cum fascibus aliisque consularis imperii insignibus in castra ad Manlium se contulisse. Utrumque igitur hostem iudicavit senatus et decrevit, ut consules dilectum haberent, Antonius cum exercitu coniuratos persequeretur, Cicero urbi praesidio esset. Erant illo tempore Romae legati Allobrogum. Hi cum per Umbrenum quendam temptarentur a Lentulo, qui ad belli societatem eos impelli posse sperabat, diu, quid facerent, haesitabant. Tandem cum Q. Fabio Sanga, civitatis patrono, totam rem communicaverunt eumque, quid sibi faciendum esset, consuluerunt. Per quem Cicero de consiliis coniuratorum certior factus, persuasit legatis, ut favere se quam maxime coniurationi simularent et id ante omnia agerent, ut litterae sibi a coniuratis traderentur. Etenim iam dudum enixe operam dabat consul, ut litterae et signa coniuratorum testes manifesti sceleris possent deprehendi. Itaque legati Allobrogum, ubi a Lentulo, Cethego, Gabinio litteras acceperunt, tamquam domum profecturi ex urbe exierunt ea nocte, quae erat inter a. d. IV. et III. Non. Dec. (2./3. Dec.) una cum T. Volturcio, qui iis comes additus erat a Lentulo. Sed iussu Ciceronis in ponte Mulvio comprehensi sunt per Flaccum et Pomptinum praetores. Tum Cicero a. d. III. Non. Dec. senatum in aedem Concordiae convocavit arcessitis et indicibus et principibus coniurationis. Ibi coniurati cum initio infitiari ausi essent, mox Volturci et

Allobrogum indiciis et suis litteris signisque convicti in custodiam dati sunt. Tum Cicero senatu dimisso in contionem prodiit et, quomodo convicti essent coniurati et quae senatus decrevisset, populo hac tertia exposuit oratione.

Rem publicam, Quirites, vitamque omnium ve- I 1
strum, bona, fortunas, coniuges liberosque vestros,
atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem hodierno die deorum
immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculis meis e flamma atque ferro ac paene
ex faucibus fati ereptam et vobis conservatam ac
restitutam videtis. Et si non minus nobis iucundi 2
atque illustres sunt ii dies, quibus conservamur,
quam illi, quibus nascimur, quod salutis certa laetitia est, nascendi incerta condicio, et quod sine sensu nascimur, cum voluptate servamur, profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, ad deos immortales benevolentia famaque sustulimus, esse apud vos posterosque vestros in honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatamque servavit. Nam toti urbi, templis, delubris, tectis ac moenibus subiectos prope iam ignes circumdatosque restinximus, idemque gladios in rem publicam destrictos rettudimus mucronesque eorum a iugulis
vestris deiecimus. Quae quoniam in senatu illustrata, 3
patefacta, comperta sunt per me, vobis iam exponam breviter, Quirites, ut et quanta et quam manifesta et qua ratione investigata et comprehensa sint, vos, qui ignoratis et exspectatis, scire possitis.

Principio, ut Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe, cum sceleris sui socios, huiusce nefarii

belli acerrimos duces, Romae reliquisset, semper vigilavi et providi, Quirites, quem ad modum in tantis et tam absconditis insidiis salvi esse possemus.

2 Nam tum, cum ex urbe Catilinam eiciebam — non enim iam vereor huius verbi invidiam; cum illa magis sit timenda, quod vivus exierit —, sed tum, cum illum exterminari volebam, aut reliquam coniuratorum manum simul exituram aut eos, qui restitissent, infirmos sine illo ac debiles fore putabam.

4 Atque ego, ut vidi, quos maximo furore et scelere esse inflammatos sciebam, eos nobiscum esse et Romae remansisse, in eo omnes dies noctesque consumpsi, ut, quid agerent, quid molirentur, sentirem ac viderem, ut, quoniam auribus vestris propter incredibilem magnitudinem sceleris minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum animis saluti vestrae provideretis, cum oculis maleficium ipsum videretis. Itaque ut comperi legatos Allobrogum belli Transalpini et tumultus Gallici excitandi causa a P. Lentulo esse sollicitatos, eosque in Galliam ad suos cives eodemque itinere cum litteris mandatisque ad Catilinam esse missos, comitemque iis adiunctum esse T. Volturcium, atque huic esse ad Catilinam datas litteras, facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum quodque ego semper optabam ab dis immortalibus, ut tota res non solum a me, sed etiam a senatu et
5 a vobis manifesto deprehenderetur. Itaque hesterno die L. Flaccum et C. Pomptinum praetores, fortissimos atque amantissimos rei publicae viros, ad me vocavi, rem exposui, quid fieri placeret, ostendi.

Illi autem, qui omnia de re publica praeclara atque egregia sentirent, sine recusatione ac sine ulla mora negotium susceperunt et, cum advesperasceret, occulte ad pontem Mulvium pervenerunt atque ibi in proximis villis ita bipertito fuerunt, ut Tiberis inter eos et pons interesset. Eodem autem et ipsi sine cuiusquam suspicione multos fortes viros eduxerant, et ego ex praefectura Reatina complures delectos adulescentes, quorum opera utor adsidue in rei publicae praesidio, cum gladiis miseram. Interim 6
tertia fere vigilia exacta, cum iam pontem Mulvium magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent unaque Volturcius, fit in eos impetus; educuntur et ab illis gladii et a nostris. Res praetoribus erat nota solis, ignorabatur a ceteris. Tum interventu 3
Pomptini atque Flacci pugna, quae erat commissa, sedatur. Litterae, quaecumque erant in eo comitatu, integris signis praetoribus traduntur; ipsi comprehensi ad me, cum iam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Gabinium statim ad me, nihildum suspicantem, vocavi. Deinde item accersitus est L. Statilius et post eum C. Cethegus; tardissime autem Lentulus venit, credo, quod in litteris dandis praeter consuetudinem proxima nocte vigilarat. Cum 7
summis et clarissimis huius civitatis viris, qui audita re frequentes ad me mane convenerant, litteras a me prius aperiri quam ad senatum deferrem placeret, ne, si nihil esset inventum, temere a me tantus tumultus iniectus civitati videretur, negavi me esse facturum, ut de periculo publico non ad

consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quae erant ad me delata, reperta non essent, tamen ego non arbitrabar, in tantis rei publicae periculis esse mihi nimiam diligentiam pertimescendam.

Senatum frequentem celeriter, ut vidistis, coëgi.
8 Atque interea statim admonitu Allobrogum C. Sul-
picium praetorem, fortem virum, misi, qui ex aedibus
Cethegi, si quid telorum esset, efferret; ex quibus ille
maximum sicarum numerum et gladiorum extulit.
4 Introduxi Volturcium sine Gallis; fidem publicam
iussu senatus dedi; hortatus sum, ut ea, quae sciret,
sine timore indicaret. Tum ille dixit, cum vix se ex
magno timore recreasset, a P. Lentulo se habere
ad Catilinam mandata et litteras, ut servorum prae-
sidio uteretur, ut ad urbem quam primum cum
exercitu accederet; id autem eo consilio, ut, cum
urbem ex omnibus partibus, quem ad modum di-
scriptum distributumque erat, incendissent caedem-
que infinitam civium fecissent, praesto esset ille, qui
et fugientes exciperet et se cum his urbanis ducibus
9 coniungeret. Introducti autem Galli ius iurandum
sibi et litteras ab Lentulo, Cethego, Statilio ad suam
gentem data esse dixerunt, atque ita sibi ab his
et a L. Cassio esse praescriptum, ut equitatum in
Italiam quam primum mitterent; pedestres sibi co-
pias non defuturas; Lentulum autem sibi confirmasse
ex fatis Sibyllinis haruspicumque responsis, se esse
tertium illum Cornelium, ad quem regnum huius
urbis atque imperium pervenire esset necesse. Cin-
nam ante se et Sullam fuisse; eundemque dixisse,

fatalem hunc annum esse ad interitum huius urbis
atque imperii, qui esset annus decimus post vir-
ginum absolutionem, post Capitoli autem incen-
sionem vicesimus. Hanc autem Cethego cum ceteris 10
controversiam fuisse dixerunt, quod Lentulo et aliis
Saturnalibus caedem fieri atque urbem incendi pla-
ceret, Cethego nimium id longum videretur.

Ac ne longum sit, Quirites, tabellas proferri iussi- 5
mus, quae a quoque dicebantur datae. Primo ostendi-
mus Cethego signum; cognovit; nos linum incidimus,
legimus. Erat scriptum ipsius manu Allobrogum se-
natui et populo, sese, quae eorum legatis confirmasset,
facturum esse, orare, ut item illi facerent, quae sibi
eorum legati recepissent. Tum Cethegus, qui paullo
ante aliquid tamen de gladiis ac sicis, quae apud
ipsum erant deprehensa, respondisset dixissetque, se
semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse,
recitatis litteris debilitatus atque abiectus conscientia
repente conticuit. Introductus est Statilius; cognovit
et signum et manum suam; recitatae sunt tabellae
in eandem fere sententiam; confessus est. Tum
ostendi tabellas Lentulo et quaesivi, cognosceretne
signum. Adnuit. 'Est vero', inquam, 'notum quidem
signum, imago avi tui, clarissimi viri, qui amavit
unice patriam et cives suos; quae quidem te a
tanto scelere etiam muta revocare debuit'. Leguntur 11
eadem ratione ad senatum Allobrogum populumque
litterae. Si quid de his rebus dicere vellet, feci po-
testatem. Atque ille primo quidem negavit; post
autem aliquanto, toto iam indicio exposito atque
edito, surrexit; quaesivit a Gallis, quid sibi esset cum

iis, quam ob rem domum suam venissent, itemque a Volturcio. Qui cum illi breviter constanterque respondissent, per quem ad eum quotiensque venissent, quaesissentque ab eo, nihilne secum esset de fatis Sibyllinis locutus, tum ille subito scelere demens, quanta conscientiae vis esset, ostendit. Nam cum id posset infitiari, repente praeter opinionem omnium confessus est. Ita eum non modo ingenium illud et dicendi exercitatio, qua semper valuit, sed etiam propter vim sceleris manifesti atque deprehensi impudentia, qua superabat omnes, improbi-
12 tasque defecit. Volturcius vero subito litteras proferri atque aperiri iubet, quas sibi a Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissime perturbatus Lentulus tamen et signum et manum suam cognovit. Erant autem sine nomine, sed ita: 'Quis sim, scies ex eo, quem ad te misi. Cura, ut vir sis, et cogita, quem in locum sis progressus; vide, ecquid tibi iam sit necesse, et cura, ut omnium tibi auxilia adiungas, etiam infimorum.' Gabinius deinde introductus, cum primo impudenter respondere coepisset, ad extremum nihil ex iis,
13 quae Galli insimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certissima visa sunt argumenta atque indicia sceleris, tabellae, signa, manus, denique unius cuiusque confessio, tum multo certiora illa, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim non nunquam inter sese adspiciebant, ut non iam ab aliis indicari, sed indicare se ipsi viderentur.

Indiciis expositis atque editis, Quirites, senatum 6 consului, de summa re publica quid fieri placeret. Dictae sunt a principibus acerrimae ac fortissimae sententiae, quas senatus sine ulla varietate est secutus. Et quoniam nondum est perscriptum senatus consultum, ex memoria vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponam. Primum mihi gratiae verbis 14 amplissimis aguntur, quod virtute, consilio, providentia mea res publica maximis periculis sit liberata; deinde L. Flaccus et C. Pomptinus praetores, quod eorum opera forti fidelique usus essem, merito ac iure laudantur; atque etiam viro forti, collegae meo, laus impertitur, quod eos, qui huius coniurationis participes fuissent, a suis et a rei publicae consiliis removisset. Atque ita censuerunt, ut P. Lentulus, cum se praetura abdicasset, in custodiam traderetur; itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes praesentes erant, in custodiam traderentur; atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendae urbis depoposcerat, in M. Ceparium, cui ad sollicitandos pastores Apuliam attributam esse erat indicatum, in P. Furium, qui est ex iis colonis, quos Faesulas L. Sulla deduxit, in Q. Annium Chilonem, qui una cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus, in P. Umbrenum, libertinum hominem, a quo primum Gallos ad Gabinium perductos esse constabat. Atque ea lenitate senatus 15 est usus, Quirites, ut ex tanta coniuratione tantaque hac multitudine domesticorum hostium novem hominum perditissimorum poena re publica con-

servata reliquorum mentes sanari posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio dis immortalibus pro singulari eorum merito meo nomine decreta est, quod mihi primum post hanc urbem conditam togato contigit, et his decreta verbis est, 'quod urbem incendiis, caede cives, Italiam bello liberassem'. Quae supplicatio si cum ceteris supplicationibus conferatur, hoc interest, quod ceterae bene gesta, haec una conservata re publica constituta est. Atque illud, quod faciendum primum fuit, factum atque transactum est. Nam P. Lentulus, quamquam patefactis indiciis, confessionibus suis, iudicio senatus non modo praetoris ius, verum etiam civis amiserat, tamen magistratu se abdicavit, ut, quae religio C. Mario, clarissimo viro, non fuerat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, praetorem occideret, ea nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur.

7 16 Nunc quoniam, Quirites, consceleratissimi periculosissimique belli nefarios duces captos iam et comprehensos tenetis, existimare debetis, omnes Catilinae copias, omnes spes atque opes his depulsis urbis periculis concidisse. Quem quidem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina non mihi esse P. Lentuli somnum nec L. Cassi adipes nec C. Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat unus timendus ex istis omnibus, sed tam diu, dum urbis moenibus continebatur. Omnia norat, omnium aditus tenebat; appellare, temptare, sollicitare poterat, audebat; erat ei consilium ad facinus aptum, consilio autem neque

manus neque lingua deerat. Iam ad certas res con-
ficiendas certos homines delectos ac descriptos ha-
bebat. Neque vero, cum aliquid mandarat, confectum
putabat; nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret,
vigilaret, laboraret; frigus, sitim, famem ferre poterat.
Hunc ego hominem tam acrem, tam audacem, tam 17
paratum, tam callidum, tam in scelere vigilantem,
tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis
insidiis in castrense latrocinium compulissem —
dicam id quod sentio, Quirites —, non facile hanc
tantam molem mali a cervicibus vestris depulissem.
Non ille nobis Saturnalia constituisset, neque tanto
ante exitii ac fati diem rei publicae denuntiavisset,
neque commisisset, ut signum, ut litterae suae testes
manifesti sceleris deprehenderentur. Quae nunc illo
absente sic gesta sunt, ut nullum in privata domo
furtum unquam sit tam palam inventum, quam haec
tanta in re publica coniuratio manifesto inventa
atque deprehensa est. Quodsi Catilina in urbe ad
hanc diem remansisset, quamquam, quoad fuit, om-
nibus eius consiliis occurri atque obstiti, tamen, ut
levissime dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset,
neque nos unquam, cum ille in urbe hostis esset,
tantis periculis rem publicam tanta pace, tanto otio,
tanto silentio liberassemus.

Quamquam haec omnia, Quirites, ita sunt a 8 18
me administrata, ut deorum immortalium nutu atque
consilio et gesta et provisa esse videantur; idque
cum coniectura consequi possumus, quod vix videtur
humani consilii tantarum rerum gubernatio esse po-
tuisse, tum vero ita praesentes his temporibus opem

et auxilium nobis tulerunt, ut eos paene oculis videre
possemus. Nam ut illa omittam, visas nocturno tem-
pore ab occidente faces ardoremque caeli, ut fulminum
iactus, ut terrae motus relinquam, ut omittam cetera,
quae tam multa nobis consulibus facta sunt, ut haec,
quae nunc fiunt, canere di immortales viderentur,
hoc certe, Quirites, quod sum dicturus, neque prae-
19 termittendum neque relinquendum est. Nam profecto
memoria tenetis, Cotta et Torquato consulibus com-
plures in Capitolio res de caelo esse percussas,
cum et simulacra deorum depulsa sunt et statuae
veterum hominum deiectae et legum aera liquefacta
et tactus etiam ille, qui hanc urbem condidit, Ro-
mulus, quem inauratum in Capitolio parvum atque
lactantem, uberibus lupinis inhiantem, fuisse memi-
nistis. Quo quidem tempore cum haruspices ex tota
Etruria convenissent, caedes atque incendia et legum
interitum et bellum civile ac domesticum et totius
urbis atque imperii occasum appropinquare dixe-
runt, nisi di immortales omni ratione placati suo
20 numine prope fata ipsa flexissent. Itaque illorum
responsis tum et ludi per decem dies facti sunt
neque res ulla, quae ad placandos deos pertineret,
praetermissa est; idemque iusserunt simulacrum
Iovis facere maius et in excelso collocare et contra
atque antea fuerat ad orientem convertere; ac se
sperare dixerunt, si illud signum, quod videtis, solis
ortum et forum curiamque conspiceret, fore ut ea
consilia, quae clam essent inita contra salutem urbis
atque imperii, illustrarentur, ut a senatu populoque
Romano perspici possent. Atque illud signum collo-

candum consules illi locaverunt, sed tanta fuit operis
tarditas, ut neque superioribus consulibus neque
nobis ante hodiernum diem collocaretur. Hic quis 9 21
potest esse, Quirites, tam aversus a vero, tam prae-
ceps, tam mente captus, qui neget, haec omnia, quae
videmus, praecipueque hanc urbem deorum immor-
talium nutu ac potestate administrari? Etenim cum
esset ita responsum, caedes, incendia, interitum rei
publicae comparari, et ea per cives, quae tum
propter magnitudinem scelerum non nullis incredi-
bilia videbantur, ea non modo cogitata a nefariis
civibus, verum etiam suscepta esse sensistis. Illud
vero nonne ita praesens est, ut nutu Iovis Optimi
Maximi factum esse videatur, ut, cum hodierno die
mane per forum meo iussu et coniurati et eorum
indices in aedem Concordiae ducerentur, eo ipso
tempore signum statueretur? quo collocato atque
ad vos senatumque converso omnia, quae erant
contra salutem omnium cogitata, illustrata et pate-
facta vidistis. Quo etiam maiore sunt isti odio sup- 22
plicioque digni, qui non solum vestris domiciliis
atque tectis, sed etiam deorum templis atque de-
lubris sunt funestos ac nefarios ignes inferre conati.
Quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi
sumam et non sim ferendus; ille, ille Iuppiter re-
stitit; ille Capitolium, ille haec templa, ille cunctam
urbem, ille vos omnes salvos esse voluit. Dis ego
immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, vo-
luntatemque suscepi atque ad haec tanta indicia
perveni. Iam vero ab Lentulo ceterisque domesticis
hostibus tam dementer tantae res creditae et ignotis

et barbaris commissaeque litterae nunquam essent profecto, nisi ab dis immortalibus huic tantae audaciae consilium esset ereptum. Quid vero? ut homines Galli ex civitate male pacata, quae gens una restat, quae bellum populo Romano facere et posse et non nolle videatur, spem imperii ac rerum maximarum ultro sibi a patriciis hominibus oblatam neglegerent vestramque salutem suis opibus anteponerent, id non divinitus esse factum putatis, praesertim qui nos non pugnando, sed tacendo superare potuerint?

10 23 Quam ob rem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum coniugibus ac liberis vestris. Nam multi saepe honores dis immortalibus iusti habiti sunt ac debiti, sed profecto iustiores nunquam. Erepti enim estis ex crudelissimo ac miserrimo interitu, erepti sine caede, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione; togati me uno togato duce et imperatore
24 vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones, non solum eas, quas audistis, sed eas, quas vosmet ipsi meministis atque vidistis. L. Sulla P. Sulpicium oppressit, C. Marium, custodem huius urbis, multosque fortes viros partim eiecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius consul armis expulit ex urbe collegam; omnis hic locus acervis corporum et civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario: tum vero clarissimis viris interfectis lumina civitatis exstincta sunt. Ultus est huius victoriae crudelitatem postea Sulla, ne dici quidem opus est, quanta deminutione civium

et quanta calamitate rei publicae. Dissensit M. Lepidus a clarissimo ac fortissimo viro Q. Catulo; attulit non tam ipsius interitus rei publicae luctum quam ceterorum. Atque illae tamen omnes dissen- 25
siones erant eius modi, Quirites, quae non ad delendam, sed ad commutandam rem publicam pertinerent. Non illi nullam esse rem publicam, sed in ea, quae esset, se esse principes, neque hanc urbem conflagrare, sed se in hac urbe florere voluerunt. Atque illae tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium rei publicae quaesivit, eius modi fuerunt, ut non reconciliatione concordiae, sed internecione civium diiudicatae sint. In hoc autem uno post hominum memoriam maximo crudelissimoque bello, quale bellum nulla unquam barbaria cum sua gente gessit, quo in bello lex haec fuit a Lentulo, Catilina, Cethego, Cassio constituta, ut omnes, qui salva urbe salvi esse possent, in hostium numero ducerentur, ita me gessi, Quirites, ut salvi omnes conservaremini, et, cum hostes vestri tantum civium superfuturum putassent, quantum infinita e caede restitisset, tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuisset, et urbem et cives integros incolumesque servavi.

Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego 11 26
a vobis praemium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentum laudis postulo praeterquam huius diei memoriam sempiternam. In animis ego vestris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriae, laudis insignia condi et collocari volo. Nihil me mutum potest delectare,

nihil tacitum, nihil denique eius modi, quod etiam minus digni adsequi possint. Memoria vestra, Quirites, nostrae res alentur, sermonibus crescent, litterarum monumentis inveterascent et corroborabuntur; eandemque diem intellego, quam spero aeternam fore, propagatam esse et ad salutem urbis et ad memoriam consulatus mei, unoque tempore in hac re publica duos cives exstitisse, quorum alter fines vestri imperii non terrae, sed caeli regionibus terminaret, alter eiusdem imperii domicilium sedesque servaret.

12 27 Sed quoniam earum rerum, quas ego gessi, non eadem est fortuna atque condicio quae illorum, qui externa bella gesserunt, quod mihi cum iis vivendum est, quos vici ac subegi, illi hostes aut interfectos aut oppressos reliquerunt, vestrum est, Quirites, si ceteris facta sua recte prosunt, mihi mea ne quando obsint, providere. Mentes enim hominum audacissimorum sceleratae ac nefariae ne vobis nocere possent, ego providi; ne mihi noceant, vestrum est providere. Quamquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil ab istis iam noceri potest. Magnum enim est in bonis praesidium, quod mihi in perpetuum comparatum est, magna in re publica dignitas, quae me semper tacita defendet, magna vis conscientiae, quam qui neglegunt, cum me violare vo-
28 lent, se indicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modo nullius audaciae cedamus, sed etiam omnes improbos ultro semper lacessamus. Quodsi omnis impetus domesticorum hostium, depulsus a vobis se in me unum converterit, vobis

erit videndum, Quirites, qua condicione posthac eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint invidiae periculisque omnibus; mihi quidem ipsi quid est, quod iam ad vitae fructum possit adquiri, cum praesertim neque in honore vestro neque in gloria virtutis quicquam videam altius, quo mihi libeat adscendere? Illud perficiam profecto, Qui- 29
rites, ut ea, quae gessi in consulatu, privatus tuear atque ornem, ut, si qua est invidia in conservanda re publica suscepta, laedat invidos, mihi valeat ad gloriam. Denique ita me in re publica tractabo, ut meminerim semper, quae gesserim, curemque, ut ea virtute, non casu gesta esse videantur.

Vos, Quirites, quoniam iam est nox, venerati Iovem illum, custodem huius urbis ac vestrum, in vestra tecta discedite et ea, quamquam iam est periculum depulsum, tamen aeque ac priore nocte custodiis vigiliisque defendite. Id ne vobis diutius faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, providebo.

ORATIO QUARTA
HABITA IN SENATU.

ARGUMENTUM.

Nonis Decembribus Cicero ad senatum rettulit, quid fieri placeret de Catilinae sociis, qui in custodiam traditi essent. Tum D. Iunius Silanus cos. des., primus sententiam rogatus, supplicium de iis sumendum esse censuit. Contra C. Iulius Caesar, ubi ad eum ventum est, Silani sententiam ut legibus repugnantem improbavit et bona coniuratorum publicanda, ipsos per municipia Italiae censuit sempiternis vinculis esse tenendos. Cui cum maior pars senatorum assentiri videretur, Cicero surrexit et hac, quae infra legitur, oratione se et Silani et Caesaris sententiam exsequi paratum esse adfirmavit, tamen ut Silani sententiam non dissimularet magis sibi probari. — Neque vero valuisset Silani sententia, nisi M. Porcius Cato tr. pl. des. surrexisset et senatores, ut capitis damnarent coniuratos, oratione gravissima permovisset. Itaque eodem etiam die ex senatus consulto, consulis autem iussu de quinque principibus coniurationis, Lentulo, Cethego, Statilio, Gabinio, Cepario supplicium sumptum est in Tulliano. Quibus rebus cognitis Catilina copias suas in agrum Pistoriensem duxit; fugam enim iam tum per Appennini saltus meditabatur in Galliam Transalpinam. Quod consilium cum esset diremptum Q. Metelli praetoris vigilantia, qui cum tribus legionibus sub radicibus montis consederat, ab altera autem parte C. Antonius cum exercitu urgueret, Catilina optimum factu ratus belli fortunam temptare proelium commisit ad Pistorium a. 62 ineunte. Summa utrimque virtute pugnatum est; tamen victae sunt Catilinae copiae. Quas Catilina post-

quam fusas seque cum paucis relictum videt, memor generis atque pristinae suae dignitatis in confertissimos hostes incurrit ibique pugnans confoditur' (Sall. bell. Catil. c. 60.)

Video, patres conscripti, in me omnium vestrum 1 1
ora atque oculos esse conversos; video, vos non solum de vestro ac rei publicae, verum etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi iucunda in malis et grata in dolore vestra erga me voluntas, sed eam, per deos immortales, deponite atque obliti salutis meae de vobis ac de vestris liberis cogitate. Mihi si haec condicio consulatus data est, ut omnes acerbitates, omnes dolores cruciatusque perferrem, feram non solum fortiter, verum etiam libenter, dum modo meis laboribus vobis populoque Romano dignitas salusque pariatur. Ego sum ille consul, patres conscripti, cui 2
non forum, in quo omnis aequitas continetur, non campus consularibus auspiciis consecratus, non curia, summum auxilium omnium gentium, non domus, commune perfugium, non lectus ad quietem datus, non denique haec sedes honoris unquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodam dolore in vestro timore sanavi. Nunc, si hunc exitum consulatus mei di immortales esse voluerunt, ut vos populumque Romanum ex caede miserrima, coniuges liberosque vestros virginesque Vestales ex acerbissima vexatione, templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrum ex foedissima flamma, totam Italiam ex bello et vastitate eriperem, quaecumque mihi uni proponetur fortuna, subeatur.

Etenim si P. Lentulus suum nomen inductus a vatibus fatale ad perniciem rei publicae fore putavit, cur ego non laeter, meum consulatum ad salutem populi Romani prope fatalem exstitisse?

2 3 Qua re, patres conscripti, consulite vobis, prospicite patriae, conservate vos, coniuges, liberos fortunasque vestras, populi Romani nomen salutemque defendite; mihi parcere ac de me cogitare desinite. Nam primum debeo sperare, omnes deos, qui huic urbi praesident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos esse gratiam; deinde, si quid obtigerit, aequo animo paratoque moriar. Nam neque turpis mors forti viro potest accidere neque immatura consulari neque misera sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi atque amantissimi praesentis maerore non movear horumque omnium lacrimis, a quibus me circumsessum videtis. Neque meam mentem non domum saepe revocat exanimata uxor et abiecta metu filia et parvulus filius, quem mihi videtur amplecti res publica tamquam obsidem consulatus mei, neque ille, qui exspectans huius exitum diei stat in conspectu meo gener. Moveor his rebus omnibus, sed in eam partem, uti salvi sint vobiscum omnes, etiam si me vis aliqua oppresserit, potius, quam et illi et nos una rei publicae peste pereamus.

4 Quare, patres conscripti, incumbite ad salutem rei publicae, circumspicite omnes procellas, quae impendent, nisi providetis. Non Ti. Gracchus, quod iterum tribunus plebis fieri voluit, non C. Gracchus, quod agrarios concitare conatus est, non L. Saturninus, quod C. Memmium occidit, in discrimen ali-

quod atque in vestrae severitatis iudicium adducitur; tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad vestram omnium caedem, ad Catilinam accipiendum Romae restiterunt; tenentur litterae, signa, manus, denique unius cuiusque confessio; sollicitantur Allobroges, servitia excitantur, Catilina accersitur, id est initum consilium, ut interfectis omnibus nemo ne ad deplorandum quidem populi Romani nomen atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur.

Haec omnia indices detulerunt, rei confessi sunt, 3 5
vos multis iam iudiciis iudicavistis, primum, quod mihi gratias egistis singularibus verbis et mea virtute atque diligentia perditorum hominum coniurationem patefactam esse decrevistis, deinde, quod P. Lentulum se abdicare praetura coëgistis, tum, quod eum et ceteros, de quibus iudicastis, in custodiam dandos censuistis, maximeque, quod meo nomine supplicationem decrevistis, qui honos togato habitus ante me est nemini; postremo hesterno die praemia legatis Allobrogum Titoque Volturcio dedistis amplissima. Quae sunt omnia eius modi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione a vobis damnati esse videantur.

Sed ego institui referre ad vos, patres con- 6
scripti, tamquam integrum, et de facto quid iudicetis et de poena quid censeatis. Illa praedicam, quae sunt consulis. Ego magnum in re publica versari furorem et nova quaedam misceri et concitari mala iam pridem videbam; sed hanc tantam, tam exitiosam haberi coniurationem a civibus nunquam putavi. Nunc, quidquid est, quocumque vestrae mentes

inclinant atque sententiae, statuendum vobis ante noctem est. Quantum facinus ad vos delatum sit, videtis. Huic si paucos putatis adfines esse, vehementer erratis. Latius opinione disseminatum est hoc malum; manavit non solum per Italiam, verum etiam transcendit Alpes et obscure serpens multas iam provincias occupavit. Id opprimi sustentando aut prolatando nullo pacto potest; quacumque ratione placet, celeriter vobis vindicandum est.

4 7 Video duas adhuc esse sententias, unam D. Silani, qui censet eos, qui haec delere conati sunt, morte esse multandos, alteram C. Caesaris, qui mortis poenam removet, ceterorum suppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque et pro sua dignitate et pro rerum magnitudine in summa severitate versatur. Alter eos, qui nos omnes vita privare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen exstinguere, punctum temporis frui vita et hoc communi spiritu non putat oportere, atque hoc genus poenae saepe in improbos cives in hac re publica esse usurpatum recordatur. Alter intellegit, mortem ab dis immortalibus non esse supplicii causa constitutam, sed aut necessitatem naturae aut laborum ac miseriarum quietem. Itaque eam sapientes nunquam inviti, fortes saepe etiam libenter oppetiverunt. Vincula vero et ea sempiterna certe ad singularem poenam nefarii sceleris inventa sunt. Municipiis dispertiri iubet. Habere videtur ista res iniquitatem, si imperare velis, difficultatem, si rogare. Decernatur tamen, si placet.
8 Ego enim suscipiam et, ut spero, reperiam, qui id,

quod salutis omnium causa statueritis, non putent esse suae dignitatis recusare. Adiungit gravem poenam municipiis, si quis eorum vincula ruperit; horribiles custodias circumdat et dignas scelere hominum perditorum. Sancit, ne quis eorum poenam, quos condemnat, aut per senatum aut per populum levare possit, eripit etiam spem, quae sola homines in miseriis consolari solet; bona praeterea publicari iubet; vitam solam relinquit nefariis hominibus; quam si eripuisset, multos una dolores animi atque corporis et omnes scelerum poenas ademisset. Itaque ut aliqua in vita formido improbis esset proposita, apud inferos eius modi quaedam illi antiqui supplicia impiis constituta esse voluerunt, quod videlicet intellegebant, iis remotis non esse mortem ipsam pertimescendam.

Nunc, patres conscripti, ego mea video quid 5 9
intersit. Si eritis secuti sententiam C. Caesaris, quoniam hanc is in re publica viam, quae popularis habetur, secutus est, fortasse minus erunt hoc auctore et cognitore huiusce sententiae mihi populares impetus pertimescendi; sin illam alteram, nescio an amplius mihi negotii contrahatur. Sed tamen meorum periculorum rationes utilitas rei publicae vincat. Habemus enim a Caesare, sicut ipsius dignitas et maiorum eius amplitudo postulabat, sententiam tamquam obsidem perpetuae in rem publicam voluntatis. Intellectum est, quid interesset inter levitatem contionatorum et animum vere popularem, saluti populi consulentem. Video de istis, qui se 10
populares haberi volunt, abesse non neminem, ne

de capite videlicet civium Romanorum sententiam ferat. Is et nudius tertius in custodiam cives Romanos dedit et supplicationem mihi decrevit et indices hesterno die maximis praemiis adfecit. Iam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quaesitori gratulationem, indici praemium decrerit, quid de tota re et causa iudicarit. At vero C. Caesar intellegit, legem Semproniam esse de civibus Romanis constitutam; qui autem rei publicae sit hostis, eum civem esse nullo modo posse; denique ipsum latorem Semproniae legis iniussu populi poenas rei publicae dependisse. Idem ipsum illum largitorem et prodigum non putat, cum de pernicie populi Romani, exitio huius urbis tam acerbe, tam crudeliter cogitarit, etiam appellari posse popularem. Itaque homo mitissimus atque lenissimus non dubitat P. Lentulum aeternis tenebris vinculisque mandare et sancit in posterum, ne quis huius supplicio levando se iactare et in pernicie populi Romani posthac popularis esse possit; adiungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus et corporis etiam egestas ac mendicitas consequatur.

6 11 Quam ob rem, sive hoc statueritis, dederitis mihi comitem ad contionem populo carum atque iucundum, sive Silani sententiam sequi malueritis, facile me atque vos a crudelitatis vituperatione prohibebo atque obtinebo eam multo leniorem fuisse. Quamquam, patres conscripti, quae potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? Ego enim de meo sensu iudico. Nam ita mihi salva re publica vobiscum perfrui liceat, ut ego, quod in

hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moveor — quis enim est me mitior? —, sed singulari quadam humanitate et misericordia. Videor enim mihi videre hanc urbem, lucem orbis terrarum atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem; cerno animo sepulta in patria miseros atque insepultos acervos civium; versatur mihi ante oculos adspectus Cethegi et furor in vestra caede bacchantis. 12 Cum vero mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fatis sperasse confessus est, purpuratum esse huic Gabinium, cum exercitu venisse Catilinam, tum lamentationem matrum familias, tum fugam virginum atque puerorum ac vexationem virginum Vestalium perhorresco, et, quia mihi vehementer haec videntur misera atque miseranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me severum vehementemque praebeo. Etenim quaero, si quis pater familias, liberis suis a servo interfectis, uxore occisa, incensa domo, supplicium de servo non quam acerbissimum sumpserit, utrum is clemens ac misericors an inhumanissimus et crudelissimus esse videatur? Mihi vero importunus ac ferreus, qui non dolore et cruciatu nocentis suum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui coniuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt, qui singulas unius cuiusque nostrum domos et hoc universum rei publicae domicilium delere conati sunt, qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in vestigiis huius urbis atque in cinere deflagrati imperii collocarent, si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur; sin remissiores esse

voluerimus, summae nobis crudelitatis in patriae
13 civiumque pernicie fama subeunda est. Nisi vero cuipiam L. Caesar, vir fortissimus et amantissimus rei publicae, crudelior nudius tertius visus est, cum sororis suae, feminae lectissimae, virum praesentem et audientem vita privandum esse dixit, cum avum suum iussu consulis interfectum filiumque eius impuberem, legatum a patre missum, in carcere necatum esse dixit. Quorum quod simile factum? quod initum delendae rei publicae consilium? Largitionis voluntas tum in re publica versata est et partium quaedam contentio. Atque illo tempore huius avus Lentuli, vir clarissimus, armatus Gracchum est persecutus. Ille etiam grave tum vulnus accepit, ne quid de summa re publica deminueretur; hic ad evertenda rei publicae fundamenta Gallos accersit, servitia concitat, Catilinam vocat, attribuit nos trucidandos Cethego et ceteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam diripiendamque Catilinae. Vereamini censeo, ne in hoc scelere tam immani ac nefando nimis aliquid severe statuisse videamini; multo magis est verendum, ne remissione poenae crudeles in patriam, quam ne severitate animadversionis nimis vehementes in acerbissimos hostes fuisse videamur.

7 14 Sed ea, quae exaudio, patres conscripti, dissimulare non possum. Iaciuntur enim voces, quae perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam satis praesidii ad ea, quae vos statueritis hodierno die, transigenda. Omnia et

provisa et parata et constituta sunt, patres conscripti, cum mea summa cura atque diligentia, tum multo etiam maiore populi Romani ad summum imperium retinendum et ad communes fortunas conservandas voluntate. Omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium generum, omnium denique aetatum; plenum est forum, plena templa circum forum, pleni omnes aditus huius templi ac loci. Causa est enim post urbem conditam haec inventa sola, in qua omnes sentirent unum atque idem praeter eos, qui, cum sibi viderent esse pereundum, cum omnibus potius quam soli perire voluerunt.

Hosce ego homines excipio et secerno libenter, 15 neque in improborum civium, sed in acerbissimorum hostium numero habendos puto. Ceteri vero, di immortales, qua frequentia, quo studio, qua virtute ad communem salutem dignitatemque consentiunt! Quid ego hic equites Romanos commemorem? qui vobis ita summam ordinis consiliique concedunt, ut vobiscum de amore rei publicae certent; quos ex multorum annorum dissensione huius ordinis ad societatem concordiamque revocatos hodiernus dies vobiscum atque haec causa coniungit. Quam si coniunctionem in consulatu confirmatam meo perpetuam in re publica tenuerimus, confirmo vobis, nullum posthac malum civile ac domesticum ad ullam rei publicae partem esse venturum. Pari studio defendendae rei publicae convenisse video tribunos aerarios, fortissimos viros; scribas item universos, quos cum casu hic dies ad aerarium frequentasset, video ab exspectatione sortis ad salutem

16 communem esse conversos. Omnis ingenuorum adest multitudo, etiam tenuissimorum. Quis est enim, cui non haec templa, adspectus urbis, possessio libertatis, lux denique haec ipsa et commune patriae solum cum sit carum, tum vero dulce atque iucundum?

8 Operae pretium est, patres conscripti, libertinorum hominum studia cognoscere, qui, sua virtute fortunam huius civitatis consecuti, vere hanc suam esse patriam iudicant, quam quidam hic nati et summo nati loco non patriam suam, sed urbem hostium esse iudicaverunt. Sed quid ego hosce homines ordinesque commemoro, quos privatae fortunae, quos communis res publica, quos denique libertas, ea quae dulcissima est, ad salutem patriae defendendam excitavit? Servus est nemo, qui modo tolerabili condicione sit servitutis, qui non audaciam civium perhorrescat, qui non haec stare cupiat, qui non, quantum audet et quantum potest, conferat
17 ad communem salutem voluntatis. Quare si quem vestrum forte commovet hoc, quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concursare circum tabernas, pretio sperare sollicitari posse animos egentium atque imperitorum, est id quidem coeptum atque temptatum, sed nulli sunt inventi tam aut fortuna miseri aut voluntate perditi, qui non illum ipsum sellae atque operis et quaestus cotidiani locum, qui non cubile ac lectulum suum, qui denique non cursum hunc otiosum vitae suae salvum esse velint. Multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis sunt, immo vero — id enim potius est dicendum —

genus hoc universum amantissimum est otii. Etenim omne instrumentum, omnis opera atque quaestus frequentia civium sustentatur, alitur otio; quorum si quaestus occlusis tabernis minui solet, quid tandem incensis futurum fuit?

Quae cum ita sint, patres conscripti, vobis po- 9 18
puli Romani praesidia non desunt; vos ne populo Romano deesse videamini, providete. Habetis consulem ex plurimis periculis et insidiis atque ex media morte non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatum; omnes ordines ad conservandam rem publicam mente, voluntate, voce consentiunt; obsessa facibus et telis impiae coniurationis vobis supplex manus tendit patria communis, vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem et Capitolium, vobis aras Penatium, vobis illum ignem Vestae sempiternum, vobis omnium deorum templa atque delubra, vobis muros atque urbis tecta commendat. Praeterea de vestra vita, de coniugum vestrarum atque liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris hodierno die vobis iudicandum est. Habetis ducem memorem vestri, ob- 19
litum sui, quae non semper facultas datur; habetis omnes ordines, omnes homines, universum populum Romanum, id quod in civili causa hodierno die primum videmus, unum atque idem sentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute stabilitam libertatem, quanta deorum benignitate auctas exaggeratasque fortunas una nox paene delerit. Id ne unquam posthac non modo confici, sed ne cogitari quidem possit a civibus,

hodierno die providendum est. Atque haec, non ut vos, qui mihi studio paene praecurritis, excitarem, locutus sum, sed ut mea vox, quae debet esse in re publica princeps, officio functa consulari videretur.

10 20 Nunc, antequam ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est coniuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video; sed eam esse iudico turpem et infirmam et abiectam. Quodsi aliquando alicuius furore et scelere concitata manus ista plus valuerit quam vestra ac rei publicae dignitas, me tamen meorum factorum atque consiliorum nunquam, patres conscripti, paenitebit. Etenim mors, quam illi fortasse minitantur, omnibus est parata; vitae tantam laudem, quanta vos me vestris decretis honestastis, nemo est adsecutus. Ceteris enim bene gesta, mihi uni conservata re publica
21 gratulationem decrevistis. Sit Scipio clarus ille, cuius consilio atque virtute Hannibal in Africam redire atque Italia decedere coactus est; ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestissimas, Carthaginem Numantiamque, delevit; habeatur vir egregius Paulus ille, cuius currum rex potentissimus quondam et nobilissimus Perses honestavit; sit aeterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione et metu servitutis liberavit; anteponatur omnibus Pompeius, cuius res gestae atque virtutes isdem quibus solis cursus regionibus ac terminis continentur: erit profecto inter horum laudes aliquid loci nostrae gloriae, nisi forte maius est patefacere nobis provincias, quo exire possimus,

quam curare, ut etiam illi, qui absunt, habeant, quo
victores revertantur. Quamquam est uno loco con- 22
dicio melior externae victoriae quam domesticae,
quod hostes alienigenae aut oppressi serviunt aut
recepti beneficio se obligatos putant, qui autem ex
numero civium dementia aliqua depravati hostes
patriae semel esse coeperunt, eos cum a pernicie
rei publicae reppuleris, nec vi coërcere nec bene-
ficio placare possis. Quare mihi cum perditis civibus
aeternum bellum susceptum esse video. Id ego vestro
bonorumque omnium auxilio memoriaque tantorum
periculorum, quae non modo in hoc populo, qui
servatus est, sed in omnium gentium sermonibus ac
mentibus semper haerebit, a me atque a meis fa-
cile propulsari posse confido. Neque ulla profecto
tanta vis reperietur, quae coniunctionem vestram equi-
tumque Romanorum et tantam conspirationem bo-
norum omnium confringere et labefactare possit.

Quae cum ita sint, pro imperio, pro exercitu, 11 23
pro provincia, quam neglexi, pro triumpho cete-
risque laudis insignibus, quae sunt a me propter
urbis vestraeque salutis custodiam repudiata, pro
clientelis hospitiisque provincialibus, quae tamen
urbanis opibus non minore labore tueor quam com-
paro, pro his igitur omnibus rebus, pro meis in vos
singularibus studiis proque hac, quam perspicitis,
ad conservandam rem publicam diligentia nihil a
vobis nisi huius temporis totiusque mei consulatus
memoriam postulo; quae dum erit in vestris fixa
mentibus, tutissimo me muro saeptum esse arbi-
trabor. Quodsi meam spem vis improborum fefellerit

atque superaverit, commendo vobis parvum meum filium, cui profecto satis erit praesidii non solum ad salutem, verum etiam ad dignitatem, si eius, qui haec omnia suo solius periculo conservarit, illum filium esse memineritis.

24 Quapropter de summa salute vestra populique Romani, de vestris coniugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis atque templis, de totius urbis tectis ac sedibus, de imperio ac libertate, de salute Italiae, de universa re publica decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter. Habetis eum consulem, qui et parere vestris decretis non dubitet et ea, quae statueritis, quoad vivet, defendere et per se ipsum praestare possit.

INDEX NOMINUM.

¹) Priore numero (I, II, III, IV) orationes in L. Catilinam I, II, III, IV significavi, altero sectiones; neque vero necessarium visum est, omnes locos, ubi nomen aliquod legitur, accurate enumerare.

armis oppressus una cum Glaucia et multis aliis eiusdem furoris sociis interfectus est a. 100.

Apulia II. 6, regio Italiae inferioris, Lucaniae et Calabriae confinis.

arx IV. 18, pars septentrionalis montis Capitolini.

Aurelia via II. 6, ab Aurelio Cotta censore a. 241 munita, Roma per Etruriam, oram maris inferi legens, Pisas ferebat. Qua Catilina, cum Massiliam se in exsilium ire simularet, longo circuitu in castra Manliana Faesŭlas se contulit, quo rectā pervenire poterat via Cassia.

L. Aurelius Cotta et **L. Manlius Torquatus** III. 19, coss. a. 65, quos Catilina et Autronius ipsis Kalendis Ianuariis a. 65 in Capitolio interficere parabant (cf. Sall. b. Catil. 18). Contra Cicero a. 66 pridie Kal. Ian. Catilinam dicit cum telo stetisse in comitio ad consules interficiendos (I. 15).

M. Caecilius Metellus I. 19, Catilinae sodalis, homo ceteroqui ignotus, nisi quod ex Ciceronis verbis intellegitur, eum non nimii fuisse ingenii acuminis.

Q. Caecilius Metellus Celer I. 19, II. 26, praetor [illegible] Cicerone in agrum Gallicum Picēnumque missus Catilinam in Galliam Transalpinam fugere prohibuit multumque contulit ad eum opprimendum; cos. a. 60.

Caesar v. Iulius.

campus I. 11, II. 1, IV. 2, κατ' ἐξοχήν dictus est campus Martius extra pomerium intra Capitolinum montem et Tiberim situs, quondam ager Tarquiniorum, regibus pulsis Marti consecratus, locus 'comitiatus maximi' h. e. comitiorum centuriatorum.

Capitolium III. 9, mons ille urbis Romae; ibi templum Iovis Capitolini deflagravit a. 83.

Carthāgo IV. 21, nobilissima urbs Africae, aemula imperii Romani, deleta est ab Africano minore a. 146.

L. Cassius Longinus III. 9, 16, praetor a. 66, una cum Cicerone consulatum petivit in a. 63; postea ad Catilinam se applicavit. Idem, cum Lentulus, Cethēgus, Statilius Allobrŏgum legatis ius iurandum scriptum signatumque nihil suspicantes tradidissent, unus tradere noluit et semet ipsum eo brevi ven[illegible] promisit. Pate- [illegible]

[1]) veluti legem Semproniam de provocatione; v. Sempronia lex.

[1]) Sibyllae fuerunt mulieres fatidĭcae Apollinis numine contactae, quae modo sacerdotes Apollinis, modo sorores, filiae uxoresve eius esse dicebantur.

byllae interpretes' dicuntur, nisi iubente senatu non licuit *adire* (sive *inspicere, consulere*); quod non fere decernebatur, nisi cum res publica in magnum discrimen erat adducta aut taetra prodigia nuntiata erant, veluti gravi pestilentia exorta (Liv. V. 13), bello Punico secundo ob cladem funestam ad Trasumennum acceptam a. 217, eodem bello a. 204. Sacra autem illa, quibus placari posse deorum iram inventum est in libris fatalibus, rite ut fierent, iidem curabant sacerdotes sacris faciundis. Nec mirum, cum in Graecia carmina Sibyllae essent orta, Graecis[1]) maxime diis deabusque libris Sibyllinis iubentibus sacra esse facta et Graeco quidem ritu. Sed cum bello civili a. 83 templum Iŏvis Capitolini deflagraret, libri etiam Sibyllini incendio deleti sunt. Itaque postea quaesitis undique per totam Graeciam, per Africam etiam et Siciliam et colonias Graecorum Italicas carminibus Sibyllae, sacerdotibus datum negotium est, ut, quantum humana ope potuissent, vera discernerent. Augustus carmina Sibyllina denuo conquisita in templo Apollinis Palatini deposuit, quod dedicaverat a. 28. — Verum hoc loco (III. 9) non illi libri Sibyllini significahtur, qui asservabantur in templo Iŏvis Capitolini et a Xviris, postea XVviris sacris faciundis consulebantur iubente senatu, sed alii libri, quibus utebantur homines privati.

L. Statilius III. 6, eques, Catilinae socius.

Sulla v. Cornelius.

C. Sulpicius III. 8, praetor a. 63, homo ceteroqui ignotus.

P. Sulpicius Rufus III. 24, tribunus pl. a. 88 auctore Mario leges aliquot tulit perniciosas veluti, ut exsules revocarentur, ut C. Marius in locum Sullae adversus Mīthridātem dux crearetur, et Q. Pompeio consuli resistenti vim intulit, Q. Pompeium, consulis filium, Sullae generum, occidit. At Sulla, alter consul, cum exercitu in urbem venit, Sulpici et Mari factionem expulit, Sulpicium ex fuga retractum occidit a. 88.

Tongilius II. 4, Catilinae socius.

Torquatus v. Cotta.

---

[1]) veluti Apollini, Dianae (Ἀρτέμιδι), Latōnae, Aesculapio, Proserpinae, aliis.

triumphus III. 26, IV. 23; a senatu lege triumphali ei decretus est triumphus, qui magistratus populi Romani (dictator, consul praetorve) iusto *hostili*que bello suis auspiciis et in sua provincia non minus quinque milibus hostium una acie caesis fines imperii Romani auxerat. Lege enim cautum erat, ut pro aucto imperio, non pro reciperatis, quae populi Romani fuissent, triumphus daretur. Institutum praeterea erat, ne quis triumpharet, nisi qui pacata provincia exercitum deportasset. Sed numquam triumphavit, qui vel maximas res utilissimasque rei publicae bello *civili* gesserat, quia ut necessariae, ita lugubres istae semper existimatae sunt victoriae, utpote non externo, sed domestico cruore partae. Qui triumphavit, curru aurato triumphali equis albis iuncto indutus tunica palmata et toga picta, corona *laurea* ornatus 'Iovis Optimi Maximi ornatu' decoratus, via triumphali per portam triumphalem, quae erat in campo Martio, circum Flaminium, circum Maximum, Sacram viam, fŏrum Romanum in Capitolium profectus est, ubi sacra faceret in templo Iŏvis Optimi Maximi. Ducti ante currum hostium duces capti[1]), militaria signa praelata, secutus exercitus victor. Milites et ipsi laureati et suis quisque donis militaribus, quibus donati erant, insignes, triumphum nomine cientes ('io triumphe') suasque et imperatoris laudes canentes per urbem incedebant. Non nunquam etiam ludicri versus inconditi militari licentia iactati, quibus increpitus est imperator. Quem in curru triumphali sedentem, 'ne nimis sibi placeret', servus publicus, qui in eodem curru comes ei a tergo adhaerebat, admonuit humanae imbecillitatis, per singulas acclamationes civium dicens: Respice post te! hominem te esse memento. Antequam in Capitolium ascenderetur, captivi in carcerem abducti sunt, ut necarentur. — *Ovandi* ac non triumphandi causa erat, cum aut bellum non rite indictum erat, neque cum iusto hoste gestum aut hostium nomen humile erat, ut servorum piratarumque

[1]) cf. IV. 21 cuius (sc. Aemili Pauli) currum rex potentissimus quondam et nobilissimus Perses honestavit.

M. TULLI CICERONIS

ORATIONES SELECTAE

SCHOLARUM IN USUM

EDIDIT

ALOISIUS KORNITZER

IN L. CATILINAM ORATIONES IV

VINDOBONAE.
[illegible]
MCMVI

[illegible]